

Osmanlı Devleti
ve
Bozok Sancağı

TÜRK OCAKLARI YOZGAT ŞUBESİ YAYINLARI

Tarih ve Kültür Serisi - 1

Birinci Basım - Mart 2000

OSMANLI DEVLETİ VE BOZOK SANCAĞI

yayın kurulu:

Dr. Ali Şakir ERGİN

Necati ŞAHİN

Dr. Mehmet GÜNEŞ

Celâl KAPUSUZOĞLU

Mehmet OKUR

Nâdir GÖKSEL

Burhanettin KAPUSUZOĞLU

Hamza ÖZDEMİR

Faruk COŞKUN

Ruhi BACANLI

Azmi DALKILIÇ

İnan SOYER

Mehmet Ali ÇAKIR

Ruhi BACANLI

Celal DOĞRU

kapak

nüans

arka kapak

kuruluş filminden alınmıştır

dizgi - içdüzen

nehir

baskı - cilt

umut matbaacılık

ISBN

975-7739-07-3

MART 2000

Bu kitabın tüm hakları Türk Ocakları Yozgat Şubesi'ne aittir.

Yazılar kaynak gösterilerek kullanılabilir.

BOZOK İLMİYE TARİHİNDE MEDRESELER, ZÂVİYELER VE TEKKELER*

*S. Burhanettin KAPUSUZUĞLU***

I. MEDRESELER

1. DEMİRLİ MEDRESE

Yozgat şehir merkezinde bulunan, Cumhuriyet meydanında bugün bir işhanı ve bankanın bulunduğu yerde kurulan medrese, ilmiye tarihimizin en mühim müesseselerinden biridir.

1898 Maarif Salnamesi'nde şehir merkezindeki medreseler arasında gösterilen medresenin, belirtilen tarihte 84 öğrencisinin bulunduğu kaydedilir.¹

Yozgat'ın gelişip bir şehir manzarı göstermesinde bu medresenin mühim bir rolü vardır.²

Dönemi itibarıyla bölgenin en mühim medreseleri arasındadır.

1753 yılında Çapanoğlu Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Aynı tarihte Demirli Medrese ile birlikte Fetvahane Medresesi diye bir medresenin daha yaptırıldığı, 1991 Yozgat İl Yıllığı'nda kaydediliyor; ancak hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz.

İstanbul ile iyi geçindiğinden kısa sürede kuvvet ve servet kazanan

*Bir müessese olarak medreseler, tekkeler-zaviyelerle ilgili bilgiler kaynaklarda geniş olarak verildiği için makaleye alınmamıştır. Bu müesseseler ve Yozgat Medreseleri, Tekke ve Zaviyeleri hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz.: S. Burhanettin KAPUSUZUĞLU. Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, "Yozgat Medreseleri, Tekke ve Zaviyeleri, Ankara, 1999. Yozgat Belediyesi Kültür Yayınları.

**Araştırmacı-Yazar

1 Yurt Ansiklopedisi Yozgat Maddesi, C. 10, 7645.

2 Süleyman Duygu: Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları, İstanbul 1953. s. 13.

Ahmed Paşa gelirinin fazlasını Bab-ı Ali yanında halkın kendisine olan güvenini arttırmaya yönelik bilhassa devrin en önemli içtimai harcı olan din ile ilgili sahalarda sarfetti. 1749 yılında Yozgat'a yakın bir mesafede bulunan Saray köyüne yaptırdığı Caminin³ yanı sıra 1753 yılı sonlarında ise Yozgat'ta bir medrese ile vakıflar tahsis ettirdi.⁴ Yozgat'ın imarında ilk ve en önemli adım olan bu medreseye, 1754 yılında Ahmet Paşa tarafından bir kütüphane kurulur. Konuyla ilgili özel arşivimizde bulunan bilgiler ile, bizzat gördüğümüz bazı özel kütüphanelerde bulunan el yazması eserler üzerinde "Abdülcebbarzade Ahmet Paşa Kütüphanesi" mührü bu hususu teyid etmektedir.

Medresenin kitabesi Büyük Cami (Çapanoğlu Ulu Cami) de bulunan Çapanoğulları aile büyüklerinin bulunduğu türbenin içinde muhafaza edilmektedir.

Maalesef bugün Yozgat İlmiye tarihi üzerinde büyük bir sis perdesi durmaktadır. Bazı arşiv bilgilerinin haricinde pek fazla bir belge kalmamıştır. Bundan dolayı sadece Demirli Medrese değil, Yozgat'ın diğer medreseleri hakkında da fazla bir belge ve bilgiye sahip değiliz. Asıl üzücü taraf, sanat eserlerimiz olmaları bakımından medrese binaları bile günümüze gelememiştir, diğer illerimizde örneklerini gördüğümüz gibi. Kendi eserlerinin tahribinde Yozgat biraz fazla hoyratça davrandı galiba...

Demirli Medrese müderrisleri ve müfredat programı ile ilgili yine özel arşivimizdeki bilgilerden başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Medrese özellikle bir Tefsir İhtisas Medresesi olarak da anılmaktadır. Bilhassa medreselerin en mühimlerinden olan Köseyusuflu Medresesi'nden buraya tefsir ihtisası için gelindiğine dair bilgilere sahibiz. Bu biraz da burada görev yapan müderrislerin ihtisaslarındaki şöhretleri ile ilgili olsa gerek. Bilhassa asrın başında Şeyhu'l-Ulema olarak meşhur olan Gedikhasanlı M. Şakir Efendi'nin iki dönem verdiği tefsir derslerinin önemi özellikle vurgulanmaktadır.

Sosyal şartlar gereği, zaman zaman medresedeki öğrenci sayısındaki artış eksilme durumları ayrı bir husus olarak ifade edilir.

Kurulduğu yıllardan itibaren, mamur ve müreffeh bir şehir olan Yozgat'ın bu özelliğinden dolayı, şöhretli müderrislerin gelmesi sağlanabilmiş, bir cazibe merkezi haline getirilme gayretleri sonuç vermiştir.

Medresede ders veren müderrislerin görev tarihlerini ve kendilerinin

3 Camii ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hakkı Acun: Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları, VD. XIII den ayrı basım, Ankara 1981, s. 641

4 Özcan Mert: Çapanoğulları. Ankara 1980. s. 27. Özcan Mert adı geçen eserinde Demirli Medresesi'nin vakfiyesinin kayıp olduğunu söyler.

doğum ve ölüm tarihlerini tam olarak verememizden dolayı kaydetmiyoruz.

Kuruluşundan kapatılma tarihine kadar, müderrislerinden tespit edebildiklerim şunlardır:

Yozgat müftülerinden Seyyid Abdullah Tahir Efendi (Bu zatın icazetnamesi arşivimizdedir.)

1872'li yıllarda Harputlu Şevki Efendi⁵

1882'li yıllarda El Hac Osman Feyzi Efendi

Müftü Mehmet Hüsnü Efendi. Seyyid Abdullah Tahir Efendi'nin oğlu olan Hüsnü Efendi, Büyük Müderris olarak anılır. Ayrıca, önce babası, sonra kendisi Yozgat şehir merkezinde bulunan Kayyımzade Medrese-si'nde ders okutmuştur.⁶

Karahalilzâde Ali Efendi

Divanlızâde Ali Efendi

Gedikhasanlı Şeyhu'l-Ulema Mehmet Şakir Efendi

Sofu Hoca-zâde Hüseyin Efendi

Erzurumluzâde Süleyman Efendi

Damat Hoca Mehmet Şemsettin Efendi

Hacı Hüseyin Zade Hacı Hüseyin Efendi

Hacı Veli Zade Hacı Mehmet Ali Efendi

Kurra Mehmet Nuri Efendi

Kayyım Osman Efendi

Mehmet Şükrü Efendi

Babalılı Şaban Efendi

Babalılı Mehmet Efendi

Bu müderrisler çeşitli zamanlarda medresede ders vermiştir. Ancak hangi müderris hangi dersi verdi, o kesin olarak belli değildir.

Ayrıntılı bir müfredat programı verememekteyiz. Arapça ve Farsça'nın yanı sıra, Tefsir, Hadis, İlm-i Kelam, Fıkıh ve bu derslerin usulleri başta olmak üzere medreselerde okutulan derslerin tamamı Demirli Medrese'de okutulmuştur.

Demirli Medrese'de Saray Hattatlarından "Kâtib-i Sarayı Sultani Hacc-i Enderun-i Hümayun" ünvanları ile meşhur Hattat Abdülkadir el Şükri (ö. 1806) hat dersi vermekle görevlendirilmiştir.⁷

5 Sadık Albayrak: Son Devir Osmanlı Alimleri: C. 4. İstanbul 1996. s. 193'de, Müderris Osman Nuri Efendi'nin biyografisinden Şevki Efendi'yi öğrenmekteyiz.

6 Sadık Albayrak: a.g.e. C. 3 s. 212-213.

7 Özel Arşivimiz, Ayrıca Abdülkadir el-Şükri hakkında geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal. Son Hattatlar, İstanbul 1970, s. 29.

2. NAZIRZADE MEDRESESİ

Yozgat şehir merkezinde bulunan medrese 1898 Maarif Salnamesi'nde kaydedilmekte ve belirtilen tarih itibariye 59 öğrencisinin olduğunu Salnameden öğrenmekteyiz.⁸

Medresenin yeri ve müstemilatı hakkında bilgimiz maalesef yok. Müderrislerin isimleri ile medresenin vakfiyesinin olup olmadığını bilmekteyiz.

3. ŞEVKİ EFENDİ MEDRESESİ

Yozgat şehir merkezindeki önemli medreselerden olan medrese, Şevki Efendi Dairesi demekle meşhurdur. 1898 tarihli Maarif Salnamesi'nde adı geçen medresede, belirtilen tarih itibarıyla 110 öğrenci ders görmektedir.⁹

Medrese, Medrese Mahallesi'ndeki eski Kur'an Kursunun yerinde bulunmaktadır. Şevki Efendi Medresenin banisi midir, değil midir tam tespit edemiyoruz ama, biz medresenin Şevki Efendi'nin şöhretinden dolayı bu adla anıldığını düşünüyoruz.

Yozgat'ta meşhur müderrislerden "Damatzade" ile, Şeyhü'l-Ulemâ denmekle meşhur M. Şakir Efendi'nin bir dönem tefsir okuttuğu bilgilerimiz arasındadır.

Arşivimizdeki bilgiler arasında Müderris Hüseyin Efendi b. Ali Osman'ın bir miktar parayı medrese için vakfettiğine dair bir kayıt vardır. Medresenin inşa tarihi belli değildir. Bina ayakta olmadığı için müstemilatı ile ilgili de bilgi sahibi olmamaktayız.

Hacı Ahmed-i Veli, Halveti Dergahı'nın banisi ve şeyhi olan Büyük Şeyh Efendi denmekle meşhur Hacı Ahmed-i Veli'nin küçük oğlu Abdullah Arif Efendi'nin biyografisinde, Şevki Efendi Medresesi'nde yine Şevki Efendi'den ders okuduğu belirtilmektedir. Abdullah Arif Efendi, 1327 tarihinde ki kolera salgınında 52 yaşında vefat etmiştir ki, doğum tarihi 1858'dir. Medreseye, Şevki Efendi Medresesi'nde başlayan Arif Efendi'nin tahsile başlama dönemi de 1870'li yılları geçmez. Dolayısıyla medreseyi tarih olarak çok gerilere götürebiliriz.

Bununla birlikte Hamza Keleş'in adı geçen eserinde belirtilen "Medrese Mahallesi Medresesi"nin de¹⁰ Şevki Efendi Medresesi ile aynı medrese olduğunu düşünüyoruz.

Medrese Mahallesi Medresesi'nin, hayır sahipleri tarafından yaptırıl-

8 Yurt Ansiklopedisi: a.y.

9 Yurt Ansiklopedisi: a.y.

10 Hamza Keleş: Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1996, s. 13.

dığı ve medreseye, H. 11 Muharrem 1328/M. 23 Ocak 1910 tarihinde, Yozgat'ın Yeni Camii Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Efendi b. Hacı Ali Osman tarafından nakit 1000 kuruş vakfedildiği, Hamza Keleş'in eserinde belirtilmektedir. Bu kayıttan anlaşılan, vâkıf Hüseyin Efendi b. Hacı Ali Osman'ın, daha önce kendi arşivimizdeki bilgiler ışığında, Şevki Efendi Medresesi'nin bir vakıf kaydı olduğu yolundaki bilgi ve vâkıfın da Hüseyin Efendi b. Ali Osman olması, iki vâkıfın da aynı kişiler olduğunu doğruluyor. Dolayısıyla bu durumda adı farklı geçen iki medresenin, aynı medrese olduğu kesinleşmiş oluyor.

a- Medresenin Vakıfları

Medreseye H. 11 Muharrem, 1328/M. 23 Ocak 1910 tarihinde Yozgat'ın Yeni Camii Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Efendi b. Hacı Ali Osman tarafından nakit 1000 kuruş vakfetmişti. Bu para mütevellî tarafından dileyene %15 hesabı ile istirbah edilecek, elde edilen 150 kuruş gelirden yılda 80 kuruş müderrise, 25 kuruş medresenin tamir ve bakımına harcanacaktı. Tevliyet vazifesi ve gelir fazlası olan 45 kuruş ise sağlığında vâkıfın kendisine vefatından sonra ise erkek evladına meşruttu.¹¹

4. HOŞYAR KADIN MEDRESESİ

Hanım Sultan Vakfı olan bu eser, Yozgat'ın Medrese Mahallesi'nde kahverengi kesme taştan, pek zarif bir cami olan Nakibzade (Nakıpzade) Camii'nin (Natırların Cami) yanında cami ile beraber yapılmıştır. Cami kitabesinde inşâ tarihi, H. 1260/M. 1844 olarak gösterilmektedir. Kitâbede, Sultan II. Mahmut Han'ın İkinci Kadını Hoşyar Kadın tarafından Medrese ile cami birlikte gösterilmekte ve bir Darü'l-İlm olarak tavsif edilmektedir.

İlmiye tarihimizde pek mühim bir yere sahip olan medrese-cami, aynı zamanda Nakibzade Medresesi olarak da bilinmektedir. Öyle görülüyor ki, vâkıfe hanım sultan, kitâbede isim olarak zikredilmekle beraber, Yozgat'ta yaygın olan alışkanlıktan dolayı medrese zamanla, hanım sultanın değil de, tevliyet ve tedris ile görevli ailenin adıyla anılır olmuştur. Müderrisin şöhreti, medresenin ismiyle beraber vâkıfı gölgelemiştir.

Medine Kadısı Ali Rıza Efendi'nin yeğeni olan ve 1858 yılında Yozgat'ta doğan Müderris Mahmud Celaleddin Efendi'nin biyografisinde, dayısı Ali Rıza Efendi'nin emriyle İstanbul'a gitmeden evvel okuduğu medrese olarak Nadirzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nden bahsedilmektedir.¹² Biz bütün araştırmalarımıza rağmen bu isimle Yozgat'ta bir medreseye rastlayamadık.

¹¹ Hamza Keleş: a.g.e. s. 13.

¹² Sadık Albayrak: a.g.e. C. 2. s. 312.

Nakıbzade Camii'nin Natırların Camii olarak da Yozgat'ta bilinmesi, ayrıca cami haziresinde Hacı İbrahim Efendi hanımına ait bir mezar kitabesi olması ve kitabede İbrahim Efendi'nin künyesinin "Natırzade" olarak geçmesi, Yozgat'ta da Nadirzade künyesinin bilinmemesinden dolayı "Natırzade"nin, "Nadirzade" olarak sehven kaydedildiğini düşünüyoruz. Hacı İbrahim Efendi aynı zamanda medresenin şöhretli bir müderrisi- dir. Şöhretinden dolayı da medrese kendi adıyla meşhur olmuştur.

Medrese, 12 hücre ve bir dershaneden meydana gelmektedir. Medre- se binası bugün ayakta değildir. Medresenin kurulduğu tarihten itibaren tespit edebildiğimiz müderrisleri şunlardır. Ayrıca, cami haziresinde pek çok müderris mezarı vardır. Bu mezarlar çoğunlukla Nakıbzade'lere ait- tir.

Müderris Nakıb Ali Efendi, Müderris Çömez Mehmet Efendi, Müder- ris Asım Efendi (ö. 1913) Natırzade Hacı İbrahim Efendi ile Hacı Hüse- yinzâde Şeyh Efendi, Damad Mehmet Efendi'lerin 1885'li yıllarda medre- sede müderris oldukları biliniyor.¹³

a. Medreselerin Vakıfları:

Sultan II. Mahmut Hân'ın II. Kadını Hoşyar Kadın bint-i Abdullah b. Abdurrahman tarafından yaptırılan medrese, Vâkıfe tarafından medre- sede yapılması öngörülen hizmetlerin ifa edilebilmesi için H. 21 Şevval 1264/M. 20 Ekim 1847 tarihinde bir vakfiye düzenleyerek 13.500 kuruş nakit para vakfetmişti. Bu para üç kısma ayrılarak, üç ayrı cihete tahsis edilmişti.

13.500 kuruştan 2.500 kuruşu bezir yağı için, 1000 kuruşu ise müder- rislik vazifesi için ayrılmıştı. Bunlardan; bezir yağı ile tamir ve termim için, toplam 3.500 kuruş, mütevellî tarafından yıllık onu on bir buçuk ku- ruş (%15) hesabıyla istirbah olunup, 1000 kuruşunun neması medresenin tamir ve bakımına, 2500 kuruşunun neması olan 425 kuruş ise bezir ya- ğı alınmasına harcanacaktı. Satın alınan bezir yağı medrese ve hücrele- rin aydınlatılmasında kullanılacaktı. Tedris görevi için tahsis edilen 10.000 kuruşu ise Evkaf Hazinesince yine onu on bir buçuk (%15) hesa- bıyla nemalandırılıp, neması asıl paraya eklenecekti. Vâkıfe hayatta ol- duğu müddetçe müderris ücretini kendi malından ödeyecek, vefatından sonra ise asıl para ve eklenen nema ne kadar olursa olsun geliri müder- rise verilecekti. Ancak vâkıfe, H. 28 Cemaziyel-ahir/1267 M. 30 Nisan 1850 tarihli ikinci vakfiyesinde bu şartını değiştirerek zikredilen 10.000 kuruşun gelirini Medrese mahallesinde yeni yaptırdığı caminin görevlile- rine tahsis etmiş ve bu durum bir yıl sürmüştü. Ardından H. 7 Zilhicce.

¹³ Özel Arşivimiz.

1268. M. 22 Eylül 1851 tarihli şart tediliyle camiye yeni vakıflar tayin ederek zikredilen parayı eski şartıyla müderrise bırakmıştı.

Tedris görevi müderris İbrahim Efendi'ye meşruttu.¹⁴

5. ZÜLEYHA HANIM BİNT-İ ABDULLAH MEDRESESİ

Bugün vakfiye haricinde bir bilgiye sahip olmadığımız medrese, H. 9 Rebiül-Evvel 1270, M. 9 Ocak 1853 tarihinde Yozgat Muhtaboğlu (bugünkü Mutaoglu Mahallesi) Mahallesi sakinlerinden Züleyha Hanım binti Abdullah'ın üç oda ve bir divanhaneden meydana gelen evini, medreseye çevrilmek üzere vakfetmesiyle kurulmuştu. Mevkuf eve hayır sahipleri tarafından hücreler inşa edilecek ve buralarda talebeler kalarak ilim tahsil edeceklerdi. Medresenin müderrisliğini, Ali Efendi Camii İmamı Seyyid Ebu Bekir Efendi ve onun erkek evladına meşruttu.

a- Medresenin Vakıfları:

Yukarıda anlatıldığı şekilde inşa edilen medresede eğitim ve öğretimin devam edebilmesi ve bir takım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gelir temin edecek vakıflar da kurucusu olan Züleyha Hanım tarafından tahsis edilmişti. Züleyha Hanım H. 5. Zilhicce 1271/M. 19 Ağustos 1854 tarihinde aynı mahallede hâlâ içinde oturduğu 3.000 kuruş kıymetindeki evi ile 2.000 kuruşu nakit parasını adı geçen medreseye vakfetmişti.

Vakfedilen evde hayatta oldukça vâkifenin kendisi oturacak, ölümünden sonra satılıp, bedeli istirbaha verilecek vakfa gelir temin edilecekti.

Bahse konu olan parada istirbah yoluyla çoğaltılacak ve elde edilen gelirden yılda 150 kuruş medresenin müderrisine verilecekti. Medresenin tamir ve bakımı ile aydınlatma masrafları da bu gelirlerden karşılanacaktı.¹⁵

6. HURİ HANIM BİNT-İ HİMMET AĞA MEDRESESİ

Medrese, Yozgat'ın İslambolluoğlu Mahallesi'nden¹⁶ Ahmet Ağa'nın hanımı Huri Hanım binti Himmet Ağa'nın H. 21 Receb 1271/M. 8 Nisan 1854 tarihinde aynı mahalledeki evini medreseye çevrilmek üzere vakfetmesiyle kurulmuştur. Vâkifenin şartlarına göre Mehmet Efendi b. Mehmet Battal Efendi Müderris olacak ve isteyenler burada ilim tahsil edeceklerdi.

Vakfiyede medreseye gelir getirecek menkul veya gayr-i menkul bir şeyden bahsedilmemektedir.¹⁷

14 Hamza Keleş: a.g.e. s. 5-6.

15 Hamza Keleş: a.g.e. s. 7.

16 Bugünkü İslambolluoğlu Mahallesi.

17 Hamza Keleş: a.g.e. s. 8.

7. KAYYIMZADE MEDRESESİ

Yozgat'ın Köseoğlu Mahallesinde, 1804 yılında Çapanoğlu Camii'nin kuzey batı istikametinde, geniş bir avlu içerisinde kurulmuş, Kiremit örtülü kırma çatılı, taş tuğla karışık kargir bir yapı olan ve Cevherli Ali Efendi tarafından yaptırılan Cevheri Ali Efendi Demircilik Camii¹⁸ ile beraber avlunun doğu cihetindeki boşluk takriben ikiye bölünerek güney kısmında yapılan medresedir. 1898 maarif salnamesinde de belirtilmekte olup, belirtilen tarihte 60 öğrenci ders görmektedir. İlmiye tarihimizin önemli müesseselerinden biridir.¹⁹

Demirciler çarşısına yakın olduğu için Ali Efendi Demircilik Camii denilir. Müştemilatı ile birlikte aynı vakfiye içindedir. Caminin yanındaki medresede daha sonraları Kayyımzadelerden Osman Efendi ve başkaları müderrislik yaptığından cami ve müştemilatı medrese hocalarının adlarına izafeten aynı zamanda cami görevlerini ifa etmelerinden dolayı Kayyımzade Camii ve Medresesi olarak şöhret bulmuştur.²⁰ Yozgat'taki yaygın gelenek, burada da müderrisin şöhretinden dolayı, asıl baniiyi gölgede bırakmıştır.

Medresenin hocaları aynı zamanda vakıf mütevellisidirler. Medrese bugün ayakta değildir.

Camiye ait üç vakfiye vardır. Özellikle bir medrese için tahsis edilen vakıf olmadıkları için buraya alınmamıştır.²¹

Üstad-ı Sani Kayyımzade Osman Efendi medresenin müderrisi olarak şöhret bulmuştur. Osman Efendi'nin iki kardeşi müderrisini Kiramdan Osmanı ve Mehmet Efendilerin de²² medresenin müderrislerinden oldukları belirtilmektedir.

Yozgat eski müftülerinden, aynı zamanda daha önce bahsi geçen, Demirli Medresede de müderrislik yapmış olan Seyyid Abdullah Tahir Efendi bu medresede müderrislik yapmıştır. Bilahare Yozgat Müftülüğü ve uhdesine ibtida-i Hariç Müderrisliği ruusu tevcih olunan Tahir Efendi'nin oğlu Mehmet Hüsnü Efendi, bu medresede babasından icazet aldıktan sonra, aynı medreseye müderris olmuştur. H. 1289/M. 1873'de rüştiyeyi bitirip bu medreseye kaydolun ve H. 1316/M. 1898'de icazet alan Hüsnü Efendi'nin bu medresede tahsil süresi 25 yıl olmaktadır ki bu süre bir hayli fazla gibi gözükmektedir.²³

18 Cami hakkında geniş bilgi için bkz. H. Acun: a.g.e, s. 650. A.Ş. Ergin: Yozgatta Tarihi Vakıf Camileri, Ankara 1994, s. 58.

19 Yurt Ansiklopedisi: a.y.

20 A.Ş. Ergin: a.g.e. s. 58.

21 Cami vakıfları için bkz. Hamza Keleş: a.g.e. s. 41-43.

22 Yusuf Ziya: Temâşây-ı Âlem, İstanbul 1312 s, 35

23 S. Albayrak a.g.e. C. 3 s. 212.

Bazı özel kütüphanelerdeki el yazması koleksiyonlarında Kayyımza-
de Osman Efendi mührünü gördüm ki az bulunur ve fevkalade önemi ha-
iz eserler olması, müderrisler için ayrıca bir kıymet ifadesi olsa gerektir.

8. NEFESLİZADE MEDRESESİ

1898 Maarif Salnamesinde adı geçen medresenin belirtilen tarih iti-
barıyla 105 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz. Vakfiyesini tespit edeme-
dik. Yeri ve banisi hakkında hiç bir bilgiye sahip değiliz.²⁴

9. ALACALIOĞLU MEDRESESİ

Yozgat'ın merkezinde Yukarı Çatak Mahallesinde, Alacalıoğlu Ca-
mii'nin yanında bulunan medresenin bugünkü binasının ayakta durma-
ması yüzünden inşa tarihi ve müstemilatı hakkında bilgi edinemiyoruz.

Adından da anlaşılacağı üzere aynı adla anılan camii ile birlikte ya-
pıldığını zannediyoruz.

Yozgat'ın şehir merkezinde bulunan önemli bir medresedir. Herhangi
bir vakıf kaydının olup olmadığını şimdilik tespit edemiyoruz. Medrese-
nin adı 1898 Maarif Salnamesinde de geçmekte olup, belirtilen tarih iti-
barıyla 100 öğrencisinin olduğu belirtilmektedir.²⁵ 1900'lü yıllardan evvel
medresede müderris Sarı Osman Efendi ilmiye sınıfında fevkalade şö-
retli bir vaziyettedir. Tabi bu durum zamanında medresenin şöhretini
arttırmıştır.

1914 ve 1915'li yıllarda medresede görev yaptığı anlaşılan Ömer Lüt-
fi Efendi ile daha önce Sadreddin Efendi Tekkesi bahsinde de geçtiği şek-
liyle, Sadreddin Efendi, kardeşi Nuri Efendi, büyük müderrislerden ola-
rak bahsedilen Sarı Osman Efendi, muhtelif tarihlerde medresede mü-
derrislik yapmış hocalar olarak tespit edilebilmiştir.

Medrese asıl şöhretini aynı zamanda bir şeyh olan müderris Sadret-
tin Efendi zamanında yakalamıştır. Yukarıda adı geçen müderrislerle bir-
likte maalesef Sadrettin Efendi'nin doğum ve ölüm tarihleri ile hakların-
da tafsilatlı bilgiye sahip değiliz.²⁶

10. BAŞÇAVUŞ MEDRESESİ

Yozgat'ın merkezinde İstanbulluoğlu Mahallesinde Başçavuş Camii
tarafında bulunan medresenin, 1898 Maarif Salnamesi'nde²⁷ adı geçmek-
te olup şehir merkezinin önemli medreselerinden biridir.

24 Yurt Ansiklopedisi. a.y.

25 Yurt Ansiklopedisi a.y.

26 Özel Arşivimiz. Ayrıca, Sadrettin Efendi Tekkesi'yle ilgil bölüme bkz.

27 Yurt Ansiklopedisi. a.y.

1800-1801 yılında Çapanoğlu Süleyman Bey'in Başçavuşu Halil Ağa tarafından yaptırılan Başçavuş Camii²⁸ ile birlikte bir kompleks olarak yaptırılmıştır. Ancak Caminin elimizdeki vakfiyesinde²⁹ medreseden bahsedilmemekte olup ayrıca medreseye ait bir vakfiye tanzim edilip edilmediğini şimdilik tespit edemiyoruz. Bugün maalesef medrese binası ayakta değildir. Ancak avlunun kuzeybatı kısmında olduğu tahmin edilmektedir.

Devecizade Ahmet Efendi adındaki bir müderrisin medresede müderrislik yaptığını biliyoruz. Halil Ağa'nın H. 1215/M. 1800 tarihinde yaptırdığı mektebin sonraki tarihlerde medrese zannedilebileceği veya medreseye çevrilebileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu husus net değildir.³⁰

11. SAĞIR MUSTAFA AĞA MEDRESESİ

Yozgat'ın merkezinde Aşağı Nohutlu Mahallesinde bugünkü, 1954 yılında yenilenen ve Süleyman Sırrı İçöz'ün adını alan caminin yanında bulunan medresenin, yenilenme sırasında yıkıldığı sanılmaktadır.

Eşraftan Sağır Mustafa Ağa tarafından yaptırılan cami ile birlikte, medresesinin de varlığını hem 1898 maarif salnamesinde³¹ hem cami haziresinde müderris mezarlarından, hem de son Osmanlı neslinin nakillerinden anlıyoruz.

Medresede görev yapan müderrisleri net olarak tespit edebilmemiz şimdilik mümkün olamamıştır.

Medresenin bir vakfiyesinin olup olmadığını bilmiyoruz.

Salnamede belirtilen tarih itibarıyla 30 öğrenci öğrenim görmektedir.

12. CEVHERİ ALİ EFENDİ MEDRESESİ

Yozgat'ın Aşağı Çatak Mahallesi'nde, Sungurlu eski yolu kenarında yolun sol tarafında yerleşmiş ve 1788 yılında Cevheri Ali Efendi tarafından yaptırılan XVIII. yüzyıl Osmanlı ahşap yapı sanatının, Anadoludaki en güzel örneklerinden biri olan caminin³² avlusunun batı ve kuzey taraflarında olduğu söylenen medrese bugün ayakta değildir.

Medresenin cami ile mi yoksa daha sonra mı yapıldığı hakkında bilgimiz yoktur.

28 Başçavuş Camii hakkında geniş bilgi için bkz. H. Acun a.g.e s. 649. Rüçhan Arık: Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı. Ankara 1976, A.Ş. Ergin a.g.e. s. 56-57.

29 Başçavuş Camii Vakıfları için bkz. H. Keleş: a.g.e. s. 44-46.

30 H. Keleş: a.g.e. s. 21

31 Yurt Ansiklopedisi a.y.

32 Cevheri Ali Efendi Camii hakkında geniş bilgi için bkz. H. Acun: a.g.e. s. 647.

A.Ş. Ergin: a.g.e. 53-55

Avlunun batı ve kuzey tarafında, bugün üzeri revakla örtülü abdest alma yerleri dahil, duvarları kesme taştan yapılmış ve kırma çatılı kargir bir medrese binası bulunduğu, önünde mermer sütunlara dayalı bir sundurması olduğu, medreseyi bilen yaşlılar tarafından söylenmektedir. Medrese yıkıldıktan sonra taşları ve sütunları şehirde başka camilerin yenilenmesinde kullanılmıştır.³³

İki ayrı vakfiyesi bulunan caminin³⁴ yanında bulunan medresenin, özel bir vakfiyesi tespit edilememiştir. Cami imamlarının medresede müderris oldukları söylenmektedir. Camii ile beraber yaptırılan ve Ali Efendi Mektebi olarak bilinen mektebin ileriki tarihlerde medrese olarak kabul edildiği veya medreseye çevrilmiş olabileceği ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır. Bu husus da şimdilik netleştirilememiştir.³⁵

13. ZEYNOĞLU MEDRESESİ

Yozgat şehir merkezinde bulunan medreselerdendir. Yerini tespit edemedik. Osman ve Mustafa Zeynoğlu Medresesi de denir.

Bugün bina ve müştemilatı ayakta olmadığı için, inşa tarihi ve medresenin diğer hususiyetleri hakkında bilgi edinemiyoruz.

Bakkalbaşı Osman Efendi ve Şehribânuzâde Hacı Ahmet Efendi isimli müderrisleri, medrese hocaları olarak tespit edebiliyoruz. Bunun haricinde herhangi bir bilgiye sahip değiliz.³⁶

14. DAMATZADE MEDRESESİ

Yozgat'ın şehir merkezinde bulunan medresenin yerini tespit edememekle beraber, meşhur müderris Damatzade Mehmet Efendi'nin adına izafe edilen bu medresenin, Damatzade'nin adına kurulduğu söyleniyorsa da, biz böyle bir medresenin Damatzade adına kurulmayıp, şöhretinden dolayı görev yaptığı bir medresenin onun adıyla meşhur olduğunu düşünüyoruz. Kaldı ki Yozgat'ta böyle bir gelenek zaten vardır.³⁷

15. DİVANLIZADE ALİ EFENDİ MEDRESESİ

Yozgat'ın merkezindedir. Banisi ve inşa tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Yerini de tespit edemedik.

Ancak medrese Müderris Divanlızade Ali Efendinin adıyla anılmaktadır. Medrese adı geçen zat tarafından mı yaptırılmıştır, yoksa Hoca-

33 A.Ş. Ergin: a.g.e. s. 55

34 H. Keleş a.g.e. s. 35-36

35 Geniş bilgi için bkz. H. Keleş: a.g.e. s. 20

36 Özel arşivimiz.

37 Özel arşivimiz.

nın adıyla meşhur olmasından dolayı mı bu adla anılıyor bilemiyoruz.

Vakfiyesinin olup olmadığı tespit edilememiştir.

Divanlızade Ali Efendi ve Karahacıade Ali Efendilerin bu medresede müderrislik yaptıkları tespit edilmiştir.³⁸

16. CAMİ'İ-KEBİR MEDRESESİ

(Çapanoğlu Medresesi)

Yozgat'ın merkezindedir. Çapanoğlu Büyük Camii (Cami-i Kebir) yanında inşa edilen medresenin tarihi çarşı Hamamı ve Caminin Kible tarafındaki büyük duvarın önündeki dükkanların yerinde olduğu söylenmektedir, ancak netleştirilememiştir.

Medresenin adını, meşhur Ulemadan Gevrekzade Yusuf Bahri Efendi'nin biyografisi araştırılırken, babası müderris Mehmet Nuri Efendi ve onun babasının müderris oldukları medrese olarak belirtilen Çapanoğlu Medresesi kaydında rastlıyoruz. Muhtemelen Çapanoğlu Süleyman Bey'den sonra yapılmış olmalı.³⁹

Bundan başka Yozgatlı Müderris Osman Nuri Efendi'nin biyografisinde rastlıyoruz. Abdülcebbarzade ve kendisinin ihya ettiği Cami-i Kebir Medresesi'nde tedrisle meşgulken, Yozgat İdare Meclisinin kararı ve Meşihatın da uygun görüp onaylaması ile "Yozgat livası müderrisliğine tayin olunmuştur." ifadesinden medreseyi tespit edebiliyoruz.

Bundan başka aynı zatın Cami-i Kebirde cami dersleri verdiği bilinmektedir.

Bundan başka medrese ile ilgili fazla bir bilgiye sahip değiliz. Medreseye tahsis edilen bir vakfın olup olmadığını tespit edemedik. Yukarıda da geçtiği üzere tespit edebildiğimiz kadarıyla müderris Mehmet Nuri Efendi, babası ve Osman Nuri Efendi, müderrisler.⁴⁰

Bununla birlikte Çapanoğlu Camii'nin yanında bulunan ve Caminin Süleyman Bey tarafından ekiyle birlikte inşa edilen (1793) Süleyman Bey Mektebi olarak bilinen ve de çok geniş vakfa sahip olan mektebin, şimdi-lik kesin olmamakla beraber Çapanoğlu Mektebi ile aynı müessesede olduğu ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.*

17. DARÜ'L-HİLAFA MEDRESESİ

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte zamanın şartları icabı yeni uygulama ve nizamnamelerle medreseleri yeni bir revizyona tabi tutma gereği-

38 Özel arşivimiz.

39 Özel arşivimiz.

40 Sadık Albayrak: a.g.e. C. 4. s, 193.

* Hamza Keleş: a.g.e., s. 17-18.

nin neticesi olarak açılan Darü'-Hilafeti'l-Aliye medreseleri taşraya da yapılmaya başlandıktan sonra Yozgat il merkezinde de H. 338/M. 1919 tarihinde Darü'l-Hilafe medresesi açıldı.

Daha önce Darü'l-Hilafe'ler hakkında geniş bilgi verilmişti. Yeni bir müfredatla ortaya çıkan medresenin, Yozgat Darü'l-Hilafe'sinin hocaları ve okuttukları dersleri tespit edebildiğimiz kadarıyla vermek istiyoruz.

Demirli Medrese bünyesinde açılan Darü'l-Hilafe Medresesi'nin Temel İslam Bilimleri olarak adlandırılan bilimlerin (Tefsir, Hadis, Fıkıh, İlmi Kelam gibi) dersleri Demirli Medrese Müderrisleri tarafından verilmektedir.

Müderris ve Müdür vekili; Yozgat Müftü-Müderrisi Mehmet Hulusi Efendi.

Göynüklü Hilmi Efendi; Edebiyat Muallimi, Medresetül Kuzat mezu-
nu.

Hafız Süleyman Efendi; Arapça.

Büyük Ethem Hafız; Kur'an-ı Kerim.

Küçük Ethem Hafız; Kur'an-ı Kerim .

Vehbi Bey; Fizik, Kimya.

Fazlı Hoca; Biyoloji.

Yabancı dil hocası tespit edilememiştir. Emekli Yüzbaşı Ali Bey ve Mısırlı Ahmet Faik (Arap asıllı) iki kişi daha tespit ediyoruz ki okuttukları dersleri tespit edememekteyiz. Bunun haricinde medrese hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.⁴¹

18. DİVANLI KÖYÜ MEDRESESİ VE KÜTÜPHANESİ

Yozgat'ın güney tarafında Çamlık tepesinin güney yamaçları uzantısında yer alan ve il merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Divanlı Köyünde bulunan medrese Bozoklu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Medrese bir cami ile beraber yaptırılmıştır.

Köyün kuzey tarafında bulunan cami Padişah IV. Mehmed'in, silah-darı ve Kaptanı Deryası, bilahare de Sadrazam olan Bozoklu Bıyıklı Kara Mustafa Paşa tarafından H. 1089/M. 1678-9 tarihinde yaptırılmıştır.⁴²

Caminin kitabe tarihine bakılırsa, medresenin de o tarihlerde yapılmış olması gerekir.

Yozgat'ın Divanlı Köyü'nde doğan Kara Mustafa Paşa'nın doğum tarihi belli değildir. Çapanoğulları'ndan önce Bozok Sancağı'nın Mutesellimi olan Kara Mustafa Paşa bölgenin mukataasını elinde bulundurdu. Bilahare bu mukata'a oğlu Hüseyin Bey'e intikal etti. Hüseyin Bey'den bu

41 Özel arşivimiz.

42 Divanlı Köyü Camii hakkında geniş bilgi için bkz. A.Ş. Ergin a.g.e. s, 69.

mukataayı Çapanoğlu Ahmet Bey bir yıllığına kiraladı. Daha sonra bölgede etkinlik Çapanoğulları'na geçti. Bu etkinlik dönemlerinde adı geçen beye asar-ı hayriyeden olmak üzere, bu eserler inşa olundu.

Doğduğu köy ile ilgilenen Paşa (bilahare oğlu) Enderundan sonra 1680'de Silahdar oldu. Aynı yıl vezirlik rütbesi ile taltif olunduktan sonra, 1683 yılına kadar Kapdan-ı Derya olarak vazife yaptı.

Değişik görevlerden sonra 1688'de Şam Valisi oldu ve Beyhan Sultanla evlenip Saray'a damat oldu. Yine bir dizi görevden sonra 26 Mart 1692'de Sadrazam oldu. 13 Mart 1694'de azledildikten sonra hizmete devam eden Paşa, 10 Ocak 1699'da vefat eder.⁴³

Arşivimizde Vezir-i Azam Bozoklu Kara Mustafa Paşa adına, vakıf kaydı olduğuna dair bilgiler vardır.

Medresede görev yapan müderrisleri şimdilik net olarak tespit edemedik. Ayrıca, medrese kütüphanesi için, Mustafa Paşa'nın oğlu Hüseyin Efendi'nin H. 1163/M. 1749 tarihli, İstanbul'da Akarat Vakfı kaydı olduğuna dair bilgilerimizi de burada vermek isteriz.⁴⁴

Medrese ve kütüphane hakkında şimdilik bundan başka bilgi verememekteyiz.

19. KÖSEYUSUFLU KÖYÜ MEDRESESİ

Yozgat'a bağlı olup 11 km. uzaklıkta bulunan Köseyusuflu köyünde bulunan medrese, Çapanoğlu Süleyman Bey'in Kethüdası Abdullah Ağa bin Abbas Ağa tarafından H. 1210/M. 1769 yılında bir cami⁴⁵ ile birlikte yaptırılmıştır. 1898 Maarif Salnamesi'nde kaydedilen medresenin, belirtilen tarihte 150 öğrencisinin olduğu belirtilir.⁴⁶ Medrese, XIX. yüzyılın Orta Anadolu'sunda mühim bir İlâhiyat Fakültesi niteliğini taşımaktadır. Bu bakımdan ilmiye tarihimizde büyük öneme sahiptir. Bu medresenin şöhretine Yozgat'ın diğer medreselerinin büyük bölümü ulaşmaktan uzaktır. Zaten Bozok tarihinde Demirli Medrese ile Köseyusuflu Medresesi kolbaşı olma özelliklerini kuruluşlarından ilga tarihlerine kadar sürdürmüşlerdir. Bunda elbetteki şöhretli müderrislerin (profesörlerin) hoca olarak görev yapmaları önemli bir etkidir.

Köseyusuflu Medresesi'nin etki alanını ifade babında, bu medreseye Konya ve Karaman'dan yüksek tahsil için öğrenci geldiğini nakletmek, bir değer ifadesi olsa gerek.⁴⁷

43 Abdülkerim Abdulkadiroğlu- F. Hakan Özkan: Yozgat Meşhurları. Ankara 1994. s. 19.

44 Özel arşivimiz.

45 Geniş bilgi için bkz. H. Acun: a.g.e. s. 648-649. A.Ş. Ergin: a.g.e.s. 71.

46 Yurt Ansiklopedisi, a.y.

47 Özel arşivimiz.

Meşhur şair ve devlet adamı Reisü'l-Küttâb Mehmet Akif Paşa'nın, Köseyusuflu Medresesi'nde yüksek tahsilini yapması,⁴⁸ Çorum Hıdırlık'ta medfun, geçen asrın büyük alim ve mutasavvıfı Yusuf Bahri Efendi'nin medrese ile diyalogunun sürmesi, Yozgat ve çevresinde çok geniş etki alanının olması, yine bu medrese için pek ayrı bir değer ifadesi olsa gerektir.

24 hücreden müteşekkil olan medresenin, salnemenin tarihinin belirttiği zamandaki talebe sayısından, önceki zamanlarında öğrenci sayısının fazla olduğu anlaşıyor.

Medrese zengin bir kütüphaneye sahiptir. Bugün tamamen yıkılan bu medrese odalarından bir tanesi avlunun doğu tarafında ayakta kalabilmişti. Burası da medresenin diğer odalarından biridir. Son zamanlarda medresede kalan kitapların burada depolanmasından dolayı, yanlışlıkla kütüphanenin kitap deposu olarak nitelendirilmiştir.⁴⁹

Hoyratça tahrip edilen kitaplardan kalan el yazmaları, Bayezid Devlet Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Kütüphanede pek mühim yazmaların bulunduğu; hatta istinsah tarihleri M. XII. ve XIII. yüzyıllara kadar uzanan eserlere sıklıkla rastlandığı nakledilmektedir. Hatta Herat'ta yazılmış bir el yazması eser bu kütüphanede bulunuyormuş. Kaynaklar, kütüphanedeki eserlerin çoğunlukla hadis ilmi ile ilgili olduğunu nakletmektedir. Hadis tedrisat ve ihtisasına özel bir önem verilen medresenin, kütüphanesinin de özelliğinden dolayı, bir hadis ihtisas medresesi olabilme ihtimalinden bahsedilmektedir. Ama bir "Darü'l-Hadis" midir, değil midir orası belli değildir.

Öğrencilerin, tefsirden ihtisas için Yozgat'ta bulunan Demirli Medrese'ye gönderildiği, Demirli Medrese öğrencilerinin de Hadis'ten ihtisas için bu medreseye gönderildiği belirtilmektedir.

Medresenin, bir ara hocalar arasında anlaşmazlık çıkması üzerine bölündüğü, buradan ayrılan hocalardan Hacı Ömer Efendi ile Oflu Hüseyin Efendi'nin yine Yozgat'a bağlı Topaç Köyü'ne gidip, orada bir medrese tesis edip derse devam ettikleri belirtilmektedir.

Köseyusuflu Medresesi'nin tespit edebildiğimiz müderrisleri ise şu kişilerden oluşmaktadır:

Meşahir-i Ulemâdan Üstad-ı Küll Mevlânâ Köseyusuflî Mehmed Efendi,⁵⁰ Hacı Salih Efendi, Mehmed Pehlivanoglu, Büyük Hoca Damat Mehmet Efendi, Laz Ahmed Efendi, Deli Tevfik Hoca, Sadreddin Efendi, Şem-

48 Süleyman Duygu: a.g.e. s, 43.

49 A.Ş. Ergin a.g.e., s, 71.

50 Yusuf Ziya: a.g.e. s, 36.

seddin Efendi, Topaçlı Hacı Ömer Efendi, Ethem Efendi, Evcili Hacı Hasan Efendi, başlangıçtan ilga tarihine kadar medresenin müderrisleridir. Medrese en meşhur zamanını müderris Şemseddin Efendi zamanında yaşamıştır.

Müderrislerin doğum ve ölüm tarihlerini tespit edemedik.

Ayrıca medresenin yüksek öğrenim kısmının 6 yıl olduğu belirtilmektedir.⁵¹

a- Medresenin Vakıfları:

Abdullah Ağa H. 1 Muharrem 1216/M. 14 Mayıs 1821 tarihinde cami ile ortak olmak üzere medresesine çeşitli gayr-ı menkuller vakfetmiştir. Bu gayr-ı menkullerin bulundukları yerler ve sayıları şöyledir:

Amasya sancağı Merzifon kazasında 12, Zile kazasında 7 adet olmak üzere 19 adet dükkan, aynı kazada 18 odadan müteşekkil bir han, vakfetmiştir. Yozgat'ta Elmahacılı Köyü'nde iki, Midiliçoğlu köyünde bir, Göçerli üzerinde bir, Konak ile Eğri suyun birleştiği yerde iki olmak üzere altı adet değirmen, Budaközü kazasına bağlı Sungurlu köyünde bir, Yekbas köyünde bir, Elmahacılı köyünde bir, Salmanlı Kazası Terzili köyünde bir, Kazlıoğlu köyünde bir adet olmak üzere beş tane bağ. Bu gayr-ı menkuller müteveli tarafından yıllık icara verilerek elde edilen gelirden; günlük 160 akça müderrise; 30 akça talebelerin nafakalarına, 46 akça da medrese ve hücrenin aydınlatılmasına olmak üzere toplam 236 akça harcanıyordu. Ayrıca medresenin gerekli olan tamir ve bakım işleri de vakıf gelirlerinden karşılanıyordu.⁵²

20: OSMANPAŞA MEDRESESİ

Yozgat'a bağlı ve merkez ilçeye 30 km. uzaklıkta bulunan Osmanpaşa kasabasında bulunan medresenin bölgenin en eski ve köklü eğitim kurumlarından olduğu ifade edilmektedir. Bozok bölgesinin en eski Türk yerleşim yerlerinden olan Osmanpaşa kasabasının, Selçuklar ve Beylikler (Dulkadirli) döneminde Anadolu'nun fevkalade mühim panayırlarından olan Ziyaret Pazarı mevkiinde bulunması, aynı köyde bulunan bir Yesevi Şeyhi olan Emirce Sultan ve Zaviyesi'nin⁵³ fevkalade önemli bir konumda Anadolu dini tarihinde hatırı sayılır bir yere sahip olması şunu gösteriyor: Eğitim faaliyeti Emirce Sultan Zaviyesinin ilk kuruluş zamanından beri yürütülüyor. Bir dönem, aynı zamanda bir eğitim kurumu hüviyetine sahip zaviyelerde yürütülen bu faaliyet, bilahare medrese ile de kuvvetlenmiştir. Bugün ayakta olmayan medresenin ne zaman ve ne

51 Özel Arşivimiz.

52 H. Keleş: a.g.e. s, 3-4.

53 Zaviyeler Bölümü'nde "Emirce Sultan ve Zaviyesi" hakkında geniş bilgi verildi.

şekilde kurulduğu hakkında bilgilerimiz kısıtlı olmakla birlikte, zaviye camisi ile aynı avlu içinde ve caminin güney batı tarafında derenin kenarında bulunduğu, yakın zamana kadar da ayakta olduğu, konuyu yakından bilen köydeki yaşlılarca ifade edilmektedir.

Medrese 1898 Maarif Salnamesi'nde isim olarak zikredilmekte ve belirtilen tarih itibariyle 50 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz.⁵⁴ Zaviyenin vakfiyeleri arasında müstakil olarak bir mederese vakfiyesi tespit edilememekle birlikte, Müstesna vakıflardan olan "Emirci Sultan Zaviyesi Evkafı" arasında olmak üzere tahsisat olduğunu düşünüyoruz.

Meşhur ulemadan Şeyhu'l-Ulema Muhammed Şakir Efendi (kendisi Kayseri'ye ikmal-i nüsah için gitmeden bu medreseden icazet almıştır.) Bir müddet bu medrese müderrislik yapmıştır.

Bundan başka görev tarihlerini tespit edememekle birlikte, tespit edebildiğimiz müderrisler şunlardır: İsmail Efendi, Ethem Efendi ve Ziya Efendi'dir. Ziya Efendi bir Dersiam olarak ün yapmış Yusuf Efendi ve Hoca Efendi'yi yetiştirmiştir.⁵⁵

Diğer medreselerde olduğu gibi belgenin azlığı veya yok edilmişliği yüzünden bu medresede de fazla bir bilgi verebilmek şansından mahrumuz.

21. İŞLEYEN KÖYÜ MEDRESESİ

Medrese vakıf tarihinde "İç Nahiye", günümüzde ise Yozgat merkez ilçesine bağlı ve Yozgat'a 26 km. uzaklıkta İşleyen Köyü'nde bulunan medrese, aynı köyden hayır sahipleri tarafından eskisi yıkıldığından yeniden yaptırılmıştır.

Eski medrese hakkında hiç bir bilgiye sahip değiliz.

Diğer köy medreselerinde olduğu gibi bugün ayakta olmayan bu medresinin inşa tarihi ve müstemilatı hakkında hiç bir bilgiye sahip değiliz. Fakat elimizde bulunan vakfiyeye göre medrese M. 21 Kasım 1909 tarihinden önce yapılmış olsa gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Medresenin vakıfları aynı köyden Yemenbeyoğlu Ali Bey b. Abdullah tarafından H. 8 Zil-Kade 1327/M. 21 Kasım 1909 tarihinde vakfedilen nakid 1.500 kuruştan meydana gelmekte idi. Müteveli tarafından isteyenlere yıllık (%15) ile istirhab olunan paradan 225 kuruş gelir temin ediliyordu. Bu gelirin yılda 70 kuruşu müderrise, 80 kuruşu da medresenin tamir ve bakımına veriliyordu. Gelir fazlası olan 75 kuruş ise hayatta ol-

54 Yurt Ansiklopedisi. a.y.

55 Özel arşivimiz.

dukça vâkıfın kendisine, vefatından sonra erkek evladının tayin edilmesi kaydıyla tevliyet cihetine meşruttur.⁵⁶

22 VİRANCEK (ÖRENCİK) KÖYÜ MEDRESESİ

Virancek adıyla Akdağmadeni ilçesine bağlı iken bugün Örencik adıyla Kadışehri ilçesine bağlı ve ilçeye 30 km. uzaklıktaki köyde bulunan medrese, hayır sahibi köylüler tarafından yaptırılmıştır. Yedi derslikten meydana gelen bu medrese, bugün ayakta olmadığı için inşa tarihi hakkında malumatımız yoktur. Ancak, bu hayır kurumunun elimizde bulunan vakfiyesine göre M. 27 Aralık 1908'den önce yapılmış olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Adı geçen medreseyle H. 3 Zil-Hicce 1326/M. 27 Aralık 1908 tarihinde aynı köyden Sadık Sıtkı Efendi b. Hüseyin Ağa tarafından nakid 1.000 kuruş vakfedilmiştir. Vakfedilen para müteveli tarafından helal bir yolla yıllık onu onbir buçuk (%15) hesabı ile istirhaba verilecektir. Bu yolla elde edilen 150 kuruş gelirin tamamı müderrise meşruttu. Vakfın tevliyeti ise hayatta oldukça vâkıfın kendine, vefatından sonra ise erkek evladına meşruttu.⁵⁷

23. KIZILDAĞ KÖYÜ MEDRESESİ

Akdağmadeni ilçesine bağlı ve ilçeye 45 km. uzaklıkta Kızıldağ köyünde bulunan medrese, aynı ilçenin Karamağra nahiyesine bağlı Yunanlı köyünden hayır sahipleri tarafından inşa edilmiştir. Bugün ayakta olmadığından yapıldığı tarih hakkında bilgi edinemediğimiz binanın, elimizdeki vakfiyesinin tarihi olan M. 21 Aralık 1908'den önce inşa edilmiş olması gerekir. Medrese 9 odadan müteşekkildi.

a- Medresenin Vakıfları:

Zikredilen hayır kurumuna H. 27 Zil-l-Kade 1326/M. 21 Aralık 1908 tarihinde, Kızıldağ köyünden Yusuf Efendi b. Mustafa tarafından 1000 kuruş nakid para vakfedilmiştir. Bu para, sağlam rehin ve kuvvetli kefil ile müteveli tarafından isteyene yıllık onu onbir buçuk (%15) kuruş hesabı ile istirbah olunup, neması olan 150 kuruş medresenin müderrisine meşruttu.

Vâkıf hayatta olduğu müddetçe vakfının tevliyet vazifesini kendisi üstlenmiş, vefatından sonra ise bu görevin erkek evladının salih ve reşid olanlarına verilmesini istemişti.⁵⁸

56 H. Keleş: a.g.es, 12-13.

57 H. Keleş: a.g.e. s, 12.

58 H. Keleş: a.g.e. s, 11.

24. KARACALAR KÖYÜ MEDRESESİ

Sarıkaya ilçesine bağlı ve ilçeye 18 km. uzaklıkta bulunan Karacalar köyünde bulunan medrese hayır sahibi köylüler tarafından yaptırılmıştı. İnşa tarihi ve müstemilatı bilinmeyen medresenin elimizde bulunan vakfiyesinin tarihi olan M. Şubat 1908 tarihinden önce yapılmış olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Medreseye vakfedilen nakid müteveli tarafından yıllık onu onbir buçuk (%15) kuruş hesabıyla istirhaba verilip, elde edilen 225 kuruştan yılda 80 kuruş müderrise, 60 kuruş da medresenin tamir ve bakımına harcanacaktı. Tevliyet ciheti, gelir fazlası olan yıllık 85 kuruş maaş ise hayatta oldukça vâkıfın kendine, vefatından sonra ise erkek evladına meşruttu.⁵⁹

25. İNCİRLİ-İ MÜSLİM KÖYÜ MEDRESESİ

Şefaati ilçesine bağlı bugünkü adıyla Küçük İncirli köyünde bulunan medrese, hayır sahibi köylüler tarafından yaptırılmıştı. İnşa tarihi ve müstemilatı bilinmeyen medresenin 30 Aralık 1907 tarihinden önce yapılmış olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

1000 kuruş nakid para olan vakıfları aynı köyden Abidin Çavuş b. Esat tarafından H. 25 Zil-Kade 325/M. 30 Aralık 1907 tarihinde vakfedilmiştir.

Vakfedilen para, yıllık onu onbir buçuk (%15) kuruş hesabıyla istirhab olunup, nemasından yılda 80 kuruş müderrise, 30 kuruş ise medresenin tamir ve termimine tahsis edilmişti. Nemanın fazla cihet-i tevliyet-e ait olup, bu vazife vâkıfın kendisine ve daha sonra erkek evladına meşruttu.⁶⁰

26. ORTAKÖY MEDRESESİ

Akdamağdeni ilçesine 17 km. uzaklıkta bulunan Ortaköy köyünde bulunan medrese Müderris İbrahim Efendi b. İsmail'in önderliğinde hayır sahiplerinin yardımıyla yaptırılmıştı.

Yedi oda ve bir dershaneden meydana gelen medresenin vakıf tarihi olan 1904' ten önce yaptırılmış olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Medrese vakıfları nakid 1.000 kuruş olup, banisi müderris İbrahim Efendi b. İsmail tarafından H. 3 Zilhicce 1322/M. 8 Şubat 1904 tarihinde vakfedilmiştir.

59 H. Keleş: a.g.e. s, 10-11.

60 H. Keleş: a.g.e. s, 10.

Zikredilen para müteveli tarafından yıllık (%10) hesabıyla istirbah olunup , gelirinden yılda 76 kuruş müdderise verilecek, fazlası tamir ve bakımına harcanaktı.

Medresenin müderrisliği ve vakfın tevliyeti İbrahim Efendi'ye meşruttu.⁶¹

27. TOPAÇ KÖYÜ MEDRESESİ

Yerköy ilçesinin Salmanlı nahiyesine bağlı Yerköy'e 32 km. uzaklıkta bulunan Topaç köyünde bulunan medrese, hayır sahiplerinin yardımıyla Mehmet Akif Efendi b. Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır.

12 odadan meydana gelen medresenin vakıf tarihi olan 1904 tarihinden önce inşa edilmiş olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Medresenin vakıfları H. 21 Zil-Hicce 1322/M. 26 Şubat 1904 tarihinde banisi Mehmet Arif Efendi tarafından vakfedilen nakid 1000 kuruştan ibarettir.

Zikredilen nakid, müteveli tarafından yıllık onu onbir buçuk (%15) kuruş hesabıyla istirhab olunup, nemasından medresenin tamir ve bakımı yapılacaktı.

Gelirin fazlası ise cihet-i tevliyeteye meşruttu.⁶²

28. KARGALIK KÖYÜ MEDRESESİ

Sarıkaya ilçesine 18 km. uzaklıkta bulunan Kargalık köyünde bulunan medrese hayırsever köylüler tarafından yaptırılmıştır. Altı oda ve bir dershaneden meydana gelen binanın vakıf tarihi 26 Nisan 1906 tarihinden önce yapılmış olması gerekir.

a- Medresenin Vakıfları:

Medreseye H. 29 Safer 1324/M. 26 Nisan 1906 tarihinde aynı köyden Beşeoğlu Halil ve Bayramoğlu Hasan tarafından 2000 kuruş nakid para vakfedilmiş. Zikredilen para müteveli vasıtasıyla yıllık onu onbir buçuk (%15) kuruş hesabıyla istirhab olunup hasıl olan nemasından medresenin yıllık tamir ve bakımı yapıp, fazlası ana para olan 2.000 kuruşa ilave edilecekti.⁶³

29. PAŞAKÖY MEDRESESİ

Bozok idarî tarihinde önemli bir yere sahip olan Paşaköy Kasabası, Şefaati ilçesine bağlı, ortasından Kanak Irmağı'nın geçtiği fevkâlâde

61 H. Keleş: a.g.e. s, 8.

62 H. Keleş: a.g.e s, 9.

63 H. Keleş: a.g.e. s, 9.

mümbit toprakların bulunduğu bir ova üzerinde kurulmuş büyük bir köydür.

Amasya taraflarında ıslahat memurluğu yapan iki kardeş olan Tokmak Hasan Paşa ve Çerkes Mehmet Paşa, kalabalık bir maiyetle bugünkü Paşaköy'e gelmişlerdir. Bölge daha önce de meskündür.

Bu aile mensupları Tokmak Hasan Paşazadeler diye idarî tarihimizde etkin rol oynamışlar, Bozok Sancağındaki güçlü ayanlar arasında yerlerini ve ağırlıklarını korumuşlardır. Bir aralık Sancağın idaresini ellerinde bulundurmışlardır. 18. yüzyılın ilk yarısında bölgenin etkin ailelerinden Çapanoğulları ile iktidar mücadelesine girişmişler, 1727'de Çapanoğulları'nın Bozok Sancağı'nın mütesellimliğini ellerinde bulundurmalarına karşılık, 1732'de Tokmak Hasan Paşazade Ömer Paşa Akşehir Mutasarrıflığını elinde bulundurmuştur. Saray tarafından bölgenin eşkıyalarından temizlenmesinde Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın yanında görevlendirilmişlerdir.⁶⁴ Çerkes Mehmet Paşa Halep Valisi olmuş ve vezirlik yapmış ve bilahare zamanın sadrazamı kendisini idam ettirmiştir.⁶⁵

Caminin haziresinde harimin kible duvarının hemen kenarında, Tokmak Hasan Paşa'nın mezarının kitabesinden, M. 1788 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Aile, siyasî ve ekonomik güçleri dolayısıyla köyü kısa sürede mamur hale getirmişler, sanat değeri yüksek olan bir büyük cami yaptırmışlar, beraberinde caminin yanına bugün yerinde değirmen olan bir de medrese yaptırmışlardır.

Caminin kitabesinden, yapılış tarihinin H. 1187/M. 1773 olduğunu öğreniyoruz. Kitabede, "Binâ-i Çerkes Mehmet Paşa, sene 1187" ve "Tamir, Yâkup Muzaffer 1313" yazmaktadır. Bu kitabenin orjinal kitabe olmayıp tamir sırasında yeniden yazıldığını düşünüyoruz. Caminin H. 1313/M. 1895'te de bir tamir geçirdiğini kitabeden anlıyoruz.

Dolayısıyla medrese 18. yüzyılın sonlarında yapılmış olmaktadır.

Tokmak Hasan Paşazadeler Amasya tarafından gelirken maiyetlerinden pek çok ulema ve maşayih'in de geldiği naklediliyor ki, ailenin varlıklarını pekiştirdikten sonra kültürel faaliyetlere girişmeleri durumu destekleyici delil olarak önümüzde durmaktadır.

Cami ve medresenin vakıf kaydına rastlayamadık.

Medresede, çeşitli tarihlerde farklılık göstermekle beraber 300 dolaylarında öğrencinin eğitim gördüğü, kendi arşivimizde bulunan belgelerde sarahaten belirtilmektedir. Bu haliyle medrese, Bozok İlmiye tarihin-

64 Özcan Mert: a.g.e.s, 20-26.

65 Ertuğrul Kapusuzoğlu: Şefaatli, Ankara 1997. s, 52-53, 218-219.

de önemli bir köşetaşı olma özelliğine sahiptir. Bir diğer husus, Yozgat'ın başka medreselerinde olduğu gibi, burada da öğrenci sayısının artış göstermesinin sebebi, Paşazadelerin idarî ve ekonomik doyuma ulaşmalarından dolayı medrese dolayısıyla eğitime değer vermeleri ile pek şöhretli müderrislerin, medresede hocalık yapmalarıdır.

1898 Maarif Salnamesi'nde Paşa Medresesi olarak belirtilen tarih itibariyle 200 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz.⁶⁶

Öğrenci sayısı ister üçyüz, ister ikiyüz olsun, bu sayıya Yozgat'ın hiçbir medresesinde kolay kolay rastlayamıyoruz.

Medresede ilk müderrisin kim olduğunu netliğe kavuşturamamakla birlikte ilk olarak Müderris Hacı Arif Efendi'nin adını tesbit ediyoruz. Müderris Hacı Yakub Efendi, Numan Efendi, Bekir Efendi ile Hacı Arif Efendi'nin oğlu, Hacı Arif Efendi ile beraber görev yapan Hacı Yakup Efendi'den mücaz Hafız Hoca Efendi denmekle meşhur Kurra Abdullah Efendi'yi müderrisler olarak tesbit edebiliyoruz. Medresenin kuruluşundan, ilga edildiği tarihe kadar tesbit edebildiğimiz müderrisler bunlardan ibarettir.

Bu müderrisler içinde bilhassa Hacı Yakup Efendi ilmiye tarihimizde ayrı bir yere sahiptir. Şöhretinin, İstanbul, Kayseri ve İslâm Aleminin pek çok yerine yayılan bir Hoca olması, Yakup Efendi'yi İlmiye tarihimizde müstesna bir yere sahip kılmaya fazlasıyla yeter.

Hatta Kayseri Ulemâsı arasında, "Yozgat denilince akla Hacı Yakup Efendi gelir" denildiği nakledilmektedir. 1950'li yıllarda, Yozgat'tan İstanbul'a ziyarete gidenlere, İstanbul'da kalan büyük âlimler tarafından Hacı Yakup Efendi'nin övülmüş olduğu olayın pek çok şahidi tarafından nakledilmektedir.

Medine'de 10 yıl, bir rivayet 1 yıl, Arap Ulemasının ve İslâm Aleminin pek çok yerinden gelenlere "İlm-i hikmet" okutmuş olduğunu arşivimiz belgelerinden öğreniyoruz. Bu durumu hem de son devrin canlı şahitleri de tasdik etmektedir. Bu durum tabii olarak Hacı Yakup Efendi'ye büyük bir şöhret sağlamıştır. Meşhur müderris Şeyhül-Ulemâ denmekle meşhur Mehmet Şakir Efendi ile de pek yakın dost olan Hacı Yakup Efendi'nin vefatına çok yakın bir zamanda Şakir Efendi hastadır. Şakir Efendi'nin vefatı 90 yaşını geçmiş olarak 1937 olduğuna göre bu durum çok önceleri olsa gerek, kalkıp gidecek durumda değildir. O sırada Gedik Hasanlı Köyü'nde bulunan Şakir Efendi aniden, talebelerine, "Çabuk yetişin, ben kalkıp gidecek durumda değilim, bizim Yakub gidiyor, yetişin" der. Tabii ki talebeler hocalarının emrine uyar. Paşaköy'e gelirler. Hacı

66 Yurt Ansiklopedisi, a.y.

Yakup Efendi vefat etmiştir. Konu ile ilgili olarak daha pek çok anetdot var ama, bir tanesini nakletmekle yetiniyoruz.⁶⁷

Paşaköy, siyasî, ekonomik ve ilmiye tarihimize hoş bir sadâ bırakararak tarihimize yerini almıştır.

30. ÇÖTELİ MEDRESESİ

Medrese, Akdağmadeni kazası Çötelli Köyü'nde bulunmakta idi. Adı geçen köy şimdi Sorgun'a bağlıdır. 1898 Maarif Salnamesi'nde belirtilen ve 50 öğrencisi olduğunu öğrendiğimiz medrese hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz.⁶⁸

31. BABALI MEDRESESİ

Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı ve ilçeye 9 km. uzaklıkta bulunan Babalı Köyü'nde bulunan medrese bugün ayakta olmadığı için banisi, müstemlatı, inşa tarihi ve yeri hakkında bilgi elde edemiyoruz.

Yozgat'ın il merkezinde bulunan, daha önce anlatılan Demirli Medresesinin müderrislerinden Babalılı Mehmet ve Şaban Efendi diye şöhret bulan müderrisler bu köylüdür.⁶⁹

32. ŞEFAATLİ MEDRESESİ

Yozgat'ın bugünkü Şefaatlî ilçesinin merkezinde bulunan medresenin bugün sadece adı kalmıştır. Eski Şefaatlî denilen Şefaatlî köyünde bulunan medrese hakkında araştırma alanımızla ilgili hiç bir bilgiye sahip değiliz.⁷⁰

33. YEKBAS EVCİSİ MEDRESESİ

Medresenin yerini tespit edemedik. Araştırma sınırlarımız dahilinde hiç bir bilgiye ulaşamadık. Özel arşivimizdeki bazı belgelerden sadece medresenin adını öğrenebiliyoruz. Medrese hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz.⁷¹

34. AKDAĞMADENİ ALİ EFENDİ MEDRESESİ

Akdamağdeni ilçesinde bulunan medreselerdendir. Akdağmadenli müderris Ali Efendi tarafından yaptırıldığı için aynı adla anılmaktadır.

Medresenin bugün yeri, kesin olarak inşa tarihi, müstemlatı ve mü-

⁶⁷ Özel arşivimiz.

⁶⁸ Yurt Ansiklopedisi: a.y.

⁶⁹ Özel arşivimiz.

⁷⁰ Özel arşivimiz.

⁷¹ Özel arşivimiz.

derrisleri hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ali Efendi'nin biyografisinden bütün bu bilgileri öğreniyoruz. Buradaki bilgilerden H. 1307/M. 1889'dan evvel yaptırılmış olması gereken medresenin vakfiyesini tespit edemedik.

Müdürris Mehmet Ali Efendi, Makam-ı Meşihatça 26 Nisan 1326/M. 1908 tarihinde resmen Akdağmadeni müdürrisliğine tayin edilmiştir.⁷²

Medrese hakkında bundan fazla bir bilgiye sahip değiliz.

35. BOĞAZLIYAN CAMİ-İ KEBİR MEDRESESİ

18 Şaban 1332/M. 25 Temmuz 1913 tarihinde halkın yardımıyla yaptırılan 12 odalı medrese, Boğazlıyan ilçesi merkezinde Cami-i Kebir'in bitişiğinde yaptırılmıştır. Vakfiye tespit edemedik.

Medrese bugün ayakta olmadığı için inşa tarihi ve müstemilatı hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

Cami-i Kebir Medresesi'nde daha evvel müdürris olan Beyanabadlı İbrahim Efendi'nin ayrılıp geri dönmemesi üzerine, Boğazlıyanlı Müdürris Abdullah Efendi müdürris tayin edilmiştir.⁷³

Şimdilik başka da bir bilgiye ulaşamadık.

36. MUSA EFENDİ MEDRESESİ

Medresenin varlığını, hakkında bir vakıf kaydı olduğu yolundaki henüz ulaştığımız bir bilgidен öğreniyoruz. Bunun haricinde şimdilik, medrese hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz.⁷⁴

37. ÇİVİ KÖYÜ MEDRESESİ

Medreseye, Çivi köyünde ashab-ı hayrın medresesi vakfı diye bir vakıf kaydı olduğu yolundaki arşiv bilgilerimizde rastlıyoruz.

Ancak, henüz belgeye ulaşamadık. Şimdilik medrese hakkında bir bilgiye sahip değiliz.⁷⁵

38. KÖHNE MEDRESESİ

Sorgun ilçesine 9 km. uzaklıkta bulunan Çiğdemli kasabasında bulunan medresenin 1898 Maarif Salnamesi'nden adı ile ve 100 öğrencinin öğrenim gördüğünü öğreniyoruz.⁷⁶

Medrese hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz.

72 S. Albayrak: a.g.e. C.1 s, 303

73 S. Albayrak: a.g.e. C.1 s, 61

74 Özel arşivimiz.

75 Özel arşivimiz.

76 Yurt ansiklopedisi. a.y.

39. KATLICA MEDRESESİ

Özel arşivimizdeki bazı bilgilerden medresenin adını tespit edebiliyoruz. Ancak bu küçük bigiden başka medrese hakkında başka bir bilgiye sahip değiliz. Yerini de tespit edemedik.⁷⁷

40. AYDINCIK MEDRESESİ

Yozgat'ta 118 km. uzaklıkta bulunan bir ilçe merkezi olan Aydıncık'ta (Eski Nahiyesi) bulunan medrese hakkında maalesef bir bilgi elde edemedik. Medresenin adını yine arşivimizdeki bazı bilgilerden öğrenmekteyiz.⁷⁸

41. KALE MEDRESESİ

1898 Maarif Salnamesi'nde Akdağmadeni kazası medreselerinden olarak belirtilen medresenin yerini tespit edemedik, Yine aynı salnameden 100 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz. Medrese hakkında bundan başka bir bilgiye sahip değiliz.⁷⁹

42. I. VE II. HÜSEYİN EFENDİ MEDRESELERİ

Akdağmadeni İlçesi'nde bulunan bu medreselerin, İlçe merkezinde mi yoksa köylerde mi olduğu belli değildir.

1898 Maarif Salnamesi'nde kaydedilen I. Hüseyin Efendi Medresesi'nin 30, II. Hüseyin Efendi Medresesi'nin 122 öğrencisi olduğunu öğreniyoruz. Başka bir bilgiye sahip değiliz.⁸⁰

43. RUMDİKEN MEDRESESİ

1899 Maarif Salnamesi'nde Boğazlıyan Kazası Rumdiken Köyü Medresesi olarak kaydedilen medresenin, bu tarihte 75 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz. Medrese hakkında başkaca bir bilgiye sahip değiliz.⁸¹

44. KOZAN MEDRESESİ

Çandır ilçesine bağlı ve ilçeye 4 km. uzaklıkta olan Kozan Köyü'nde bulunan medrese hakkında şimdilik fazla bir bilgi edinemedik. 1898 Maarif Salnamesi'nde adı geçen medresenin, 125 öğrencisi olduğunu öğreniyoruz.⁸²

Medrese hakkında bundan başka bir bilgiye sahip değiliz.

77 Özel arşivimiz.

78 Özel arşivimiz.

79 Özel arşivimiz.

80 Yurt Ansiklopedisi, a.y.

81 Yurt Ansiklopedisi, a.y.

82 Yurt Ansiklopedisi, a.y.

45. HÜSBEY MEDRESESİ

1898 Maarif Salnamesi'nde kaydedilen medresenin o tarihlerde 110 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz. Akdağmadeni'nde bulunan medrese hakkında, bundan başka bir bilgiye sahip değiliz.⁸³

46. SORGUN HACI AHMET EFENDİ MEDRESESİ

Yozgat'a 30 km. uzaklıkta bulunan Sorgun ilçesinde bulunan bir medresedir. Bu medrese ayakta olmadığı için inşa tarihi, banisi, müstemilatı hakkında bilgiye sahip değiliz.

Medresenin Müderris Hacı Ahmet Efendi'nin adına izafeten Hacı Ahmet Efendi Medresesi diye anılmakta olduğunu biliyoruz.

Araştırmalarımız sırasında medresenin vakfiyesi olup olmadığını tespit edemedik.

Sorgunlu Hacı Ahmet Efendi ve Fehmi Efendi isimli müderrisleri tespit edebildik.

Ayrıca Sorgunlu Hacı Ahmet Efendi'nin Yozgat Halveti Dergahı Şeyhi Hacı Ahmet-i Veli el-Halveti'nin halifelerinden birisi olduğunu biliyoruz ki, bu durum göz önüne alındığında, (Hacı Ahmet-i Veli 1895 yılında 125 yaşında Yozgat'a vefat etmiştir. Hatta, cenaze namazını halifesi Sorgunlu Ahmet Efendi kıldırmıştır.) XIX. yüzyılda, bir ihtimal XX. yüzyılın ilk çeyreğinde medresenin faal olduğu düşünülebilir. Dolayısı ile Hacı Ahmed Efendi'nin yaşadığı çağı tespitte imkan bulabiliriz.⁸⁴

47. BAZLAMBAÇ MEDRESESİ

Çekerek ilçesine 15 km. uzaklıkta Bazlambaç Köyü'nde bulunan medrese hakkında maalesef pek fazla bir bilgi elde edemedik.

Vakfiyesini tespit edemediğimiz medresenin inşa tarihi, banisi ve müstemilatı hakkında bilgi edinemiyoruz.

Bekir Efendi, Mehmet Efendi, İbrahim Efendi ve Çopraşıklı Hüseyin Efendilerin, Bazlambaç Medresesinin müderrislerinden olduklarını tespit edebiliyoruz.⁸⁵

48. KADIŞEHİRİ MEDRESESİ

Yozgat'a 121 km. uzaklıkta bulunan bir ilçe merkezi olan Kadişehri ilçesinin irfan meş'alesini tutuşturan bir ocak olan medrese hakkında bugün fazla bir bilgiye sahip değiliz.

83 Yurt Ansiklopedisi a.y.

84 Özel arşivimiz.

85 Özel arşivimiz.

İnşa tarihi, banisi ve müstemilatı hakkında bilgiye sahip değiliz.

Henüz medresenin vakfiyesini tesbit edemedik.

Kadışehir medresesi aynı zamanda Davud Efendi Medresesi olarak da bilinir.

Meşhur Ulemadan Müft-ü Müderris Davud Efendi ve damadı müderris Seyyid Efendi'nin Kadışehir medresesi müderrislerinden olduklarını tespit edebildik.

Medrese hakkında bundan başka bir bilgiye sahip değiliz.⁸⁶

49. OZAN MEDRESESİ

Akdağmadeni ilçesine bağlı olup ilçeye 29 km. uzaklıkta bulunan Ozan köyünde bulunan medrese Yozgat ve çevresinde en son açılan medreselerdendir.

Medrese Mehmet Efendi Medresesi olarak da bilinir.

Bilahare Akdağmadeni müftüsü de olan meşhur ulemadan Ozanlı Mehmet Efendi tarafından yaptırılan medresenin ilk ve son müderrisi Mehmed Efendi'dir.

Mehmed Efendi Kayseri'de Müridzade Ali Efendi'den icazatname almış bilhassa fıkıhta fevkalade yüksek müktesebatı bulunan kıymetli bir âlimdir.

Kayseri'de icazet alacağı zaman hocası Müritzade Ali Efendi kendisine son derece hayretamiz bir cevap verir. "Oğlum Mehmet, Allahu âlem, bu iş seninle son bulacak ve medreseler lağvolacak" der.

Tabi icazetini alan Ozanlı Mehmet Efendi köyü olan Ozan'a gelir medresesini yaptırır. Tedrise başlar. Bir süre sonra medreseler lağvedilir. Medresenin vakfiyesi yoktur. 1924'te medreseler lağvedildiğine göre bundan biraz evvel medresenin yapılmış olması gerekir.

Mehmet Efendi aynı zamanda kerameti zahir, bir Nakşibendi şeyhidir. Mürettep bir divanı olduğu söylenmekte ve kendisinin güçlü bir şair olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷

50. ÇANDIR MEDRESESİ

Bugün Yozgat'a 142 km. uzaklıkta bir ilçe merkezi olan Çandır ilçesinde bulunan medresenin maalesef bugün yıkılan tarihi Şahruh Bey Camii'nin yanında olduğunu sanıyoruz. 1898 Maarif Salnamesi'nde medresenin adı geçmekte ve 200 öğrencisinin olduğu belirtilmektedir.⁸⁸ Medreseye ait bir vakfiyenin olup olmadığını tespit edemedik.

⁸⁶ Özel arşivimiz.

⁸⁷ Özel arşivimiz.

⁸⁸ Yurt Ansiklopedisi. a.y.

Çandır, Bozok Bölgesinin en eski Türk yerleşim köylerinden biridir ve faal bir konumdur. Selçuklular ve Beylikler (Dulkadirli) döneminde fevkalade faal bir konumda olan ilçede Beylikler döneminden itibaren medresenin olduğunu düşünüyoruz. 1885'ten önce müderris Mehmet Naci Efendi burada ders okutmuştur.⁸⁹ Son olarak meşhur ulemadan Çandırlı Hacı Abdullah Efendi'nin, medresede müderrislik yaptığını biliyoruz.

51. SEYİTYAR MEDRESESİ

Şefaatla ilçesine bağlı ve ilçeye 16 km. uzaklıkta bulunan Seyityar (Seydiyar) köyünde bulunan medreseyi, 1898 Maarif Salnamesi'nde tespit edebiliyoruz. Aynı salnameden, belirtilen tarih itibariyle 80 öğrencisinin olduğunu öğreniyoruz. Medrese hakkında bundan başka bir bilgiye sahip değiliz.⁹⁰

II. ZÂVİYELER

Yozgat ve çevresinde fevkalâde önemli iskan ve kolonizasyon metodu olarak oldukça fazla zaviyenin varlığı bilinmektedir.

Emirci Sultan-ı Veli ve Ali Şir zaviyeleri hariç, bu müesseselerin pek çoğu XV ve XVII. yüzyıllarda Bozok sancağını idare eden Dulkadirli beyleri tarafından kurulmuştur. Bunlardan Alauddevle Bey'in; Akdağ'da Şahverdi Fakih zaviyesi, Aliki yöresinde Erbağ zaviyesi, Baltı yöresinde Yusuf Abdal zaviyesi, Gedik yöresinde Seyyid Selaheddin zaviyesi, Akdağ yöresinde Kılınç Abdal zaviyesi, yine aynı bölgede Toraman köyünde Ali Derviş zaviyesi, Boğazlıyan'da Yol Kulu zaviyesi, Karadere'de adı zikredilmeyen bir zaviye, yukarı Kanak'ta bir zaviye, Aşağı Kanak'ta Yunus Halife zaviyesi ve Yola Geldi zaviyesini, oğlu Şahruh Bey'in ise Çandır ve Sırçalı zaviyelerini yaptırdığı bilinmektedir. Mezkur zaviyelerin hepsinin vakfiyesini tespit mümkün olmamıştır.⁹¹

Emirci Sultan, Ali Şir, Hamzalı Köyü, Hızır Halife Köyü, Kılınç Abdal, Sırçalı, Çandır, Pirçe, Pınar ve Kapulca, Akdağ Çat zaviyeleri hariç, adı geçen zaviyelerin vakfiyelerini tespit mümkün olmamıştır.

Bunlardan başka Yozgat ve çevresinde (Bozok) tespit edebildiğimiz zaviyeler ise şunlardır:

Emirci Sultan soyundan gelen ailelerin 1891 yılı dolaylarında 30'u bulunduğu görülüyor. Bu ailelerden her biri asıl Emirci Sultan Zaviyesinden

⁸⁹ S. Albayrak. a.g.e. C. 3, s. 242.

⁹⁰ Yurt Ansiklopedisi a.y.

⁹¹ Hamza Keleş: a.g.e. s, 117

ayrı olarak, vakfa dahil 30 köyde ayrı birer zaviyenin başında bulundukları göz önüne alınacak olursa 30 adet zaviye daha ortaya çıkar.⁹²

Bölgede XVI. yüzyıl boyunca faaliyette olduklarını gördüğümüz bazı Kalendireye zaviyeleri görülmektedir. (Burada Bektaşiliğe ve Kalenderiliğe Şii inançların tam olarak XVI. yüzyıldan itibaren girmeye başladığı göz önünde bulundurulmalıdır). Baltı Nahiyesi'nin Yusuf Abdal Köyünde Yusuf Abdal Zaviyesi, Akdağ nahiyesinde Kılınç Abdal Zaviyesi, Boğazlıyan Nahiyesinin Belpınarı köyünde Yolkulu Zaviyesi, Emlak'e tabi Alınpınarı köyünde Can Abdal Zaviyeleri, muhtemelen aynı çizgide yer alan zaviyelerdir.

Faruk Sümer bu zaviyelerin tesisinde Alaüddevle Bey'in önemli katkıları vardır der. Direkt olarak Alüddevele Bey'i banî olarak göstermez.⁹⁴

Kanak-ı zir Nahiyesinin Fakihlü Köyünde Yunus Halife Zaviyesi, Kanak-ı Bala'da Hamza Abdal Kışlası adlı mezra'a, Şahverdi Fakih Zaviyesi bulunmakta ve bu zaviyeler bulundukları yerin vakıf gelirine sahiptirler.⁹⁵

Karideresi köyünde İbrahim Hacı Zaviyesi bu köy gelirlerinin yarı hissesini vakıf olarak tasarruf etmektedir.

Çubuk'ta Tokluoğlu Köyü Can Abdal Zaviyesi, bulunduğu köyün malikane hisselerini vakfiyet üzere tasarruf etmektedirler.⁹⁶

Karahisar-ı Behramşah da bazı köy ve ekinliklerin malikane hisselerine sahip Karabıyık ve Ağça Koca zaviyeleri bulunmakta, bu tahsisin de Muşallım ailesi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁷ Tahrir defterlerinde Karahisar-ı Behramşah'a Enbiya (?) Ali adlı bir şahsa ait bir zaviye daha varsa da hakkında hiçbir bilgimiz yoktur.⁹⁸

H. 897/M. 1492 tarihli Şahruh Bey'e ait bir hücetten onun zevcesi merhume Şahsuvar Bey kızı Şah Sultan için Karaözü köyünde yaptırdığını anlıyoruz.⁹⁹

Muhtemelen Boğazlıyan'da bulunan Korin/Kurit? Köyündeki zaviye, sadece yer olarak tespit edilmiştir. Bu zaviyede Hasan Veled-i Fethuddin adlı zaviyedar ile 21 adet Evlad-ı Fethuddin bulunmaktadır. Aynı zaviyede Emir Kulu ve Yörük Abdal ve beş oğlu zaviyede hizmet etmektedirler.¹⁰⁰

92 Ahmet Yaşar Ocak: Emirci Sultan Zaviyesi, İ.Ü.T.E.D. 5. 9. İstanbul 1978.

93 Yunus Koç: XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın Nüfus ve İskân Yapısı, Ankara 1989 s. 23-24

94 Faruk Sümer: Bozok Tarihine Dair Araştırmalar; Cumhuriyetin 50. Yılı Anma Kitabı; Ankara 1974. s. 320.

95 Yunus Koç: a.g.e. s. 320.

96 Yunus Koç: a.g.e. s. 49-50.

97 Faruk Sümer: a.g.e. s. 334.

98 Faruk Sümer: a.g.e. s. 335.

99 Faruk Sümer; a.g.e. s. 339

100 Yunus Koç: a.g.e. s. 71

Bütün bu tespit edebildiğimiz zaviyelerden başka Akdağ'a bağlı Kızılcaın köyünde bulunan sekiz kişilik bir Seyyidler topluluğu bulunmaktadır. Emirce Sultan Zaviyesindeki ve daha pek çok yerde bulunan Seyyidler, bölgede ayrıca dini hüviyetleri bakımından fevkalâde büyük ehemmiyet arzeder.

Ayrıca pek çok yerde Hizmetkâran-ı Hacı Bektaş olarak geçen guruplar da bulundukları bölgede Bektaşiliğin temsilciliğini yapmaktadırlar.¹⁰¹

A- EMİRCİ SULTAN VE ZAVİYESİ

(Osmanpaşa Tekkesi)

a- Emirci Sultan 'ın Hayatı ve Zaviyesi:

Yozgat'ın güneyinde Atatürk yolu olarak bilinen Yozgat-Kayseri karayolu üzerinde ve Yozgat'a 30 kilometre uzaklıkta Osman Paşa kasabasında bulunan zaviye, halk arasında Osman Paşa tekkesi olarak bilinir. Zaviye, kurucusu Emirci Sultan-ı Veli'nin adını taşır. Halen zaviye bölgede fevkalâde önemli bir ziyaretgahdır.

Emirce Sultan'ın hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Arşiv belgelerinde Emirci veya Emirce Sultan, meşhur menkabesinde Emir-i Çin Osman olarak bilinir. Anadolu'da Yeseviliğin tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan bu şahsiyetten ilk olarak bahseden M. Fuat Köprülü, "İlk Mutasavvıflar"da Gelibolu Mustafa Ali ve Evliya Çelebi'ye dayanak kısaca bilgi vermiş ve Ali'deki menkabenin bir özetini yapmıştır. Köprülü Anadolu'daki öteki Yesevi şeyhlerinin Bektaşî geleneğine dahil olmasına rağmen, Emir-i Çin Osman'ın bu geleneğin dışında kaldığını söyler. Köprülü "Vilayetnamede"de geçen Emircem Sultan ile Ali ve Evliya Çelebi'de Emir-i Çin Osman diye anılan şahsın aynı kişi olduğunu farkına varmadığı için bu kanaati ileri sürmüştü. Halbuki vilayetnamedeki metin Emircem Sultan'ın Emir-i Çin Osman ile aynı kişi olduğunu açık bir biçimde ortaya koyacak niteliktedir. Hacı Bektaş-ı Veli ile aynı çevreye mensup olan Emirci Sultan'ın önemli bir şahsiyet olduğu Vilayetnamedeki menkıbeden anlaşılmaktadır.

Evliye Çelebi ve Âli, şifahi geleneğe uyarak Emir-i Çin Osman adıyla andıkları Emirci Sultanı, doğru olarak Ahmet Yesevi geleneğine bağlarlar. Evliya Çelebi'deki bilginin çok kısa olmasına karşılık Âli, Bozok Sanağındaki görevi sırasında ziyaret ettiği zaviyede şeyh hakkında dinlediği uzun bir menkabeyi nakleder. Bu menkabe Emirci Sultanı bir yandan Veysel Karani soyuna bağladığı gibi, öte yandan Ahmet Yesevi tarafından

101 Yunus Koç: a.g.e. 71

Çin'de orta çıkan bir ejderhayı öldürmekle görevlendirildiğini kaydetmek suretiyle, ona Emir-i Çin lakabının verilış nedenini izah eder. Emirci Sultanın Veysel Karani soyu ile bir alâkası bulunmamasına rağmen bu menkbe onu Üveysilik geleneğine bağlar.

Emirci Sultan hakkında bütün bilgiler yakın zamana kadar adı geçen bu iki kaynaktaki bu rivayetlerden ibaret iken, 1972 yılında halen zaviyesinin menkabesinin bulunduğu Osmanpaşa Kasabası'nda, zaviyeye ait zengin bir arşivin bulunduğunun anlaşılmasıyla kendisinin ve zaviyesinin tarihi kimliği önemli ölçüde aydınlığa çıkarılmıştır.

Örneğine pek az rastlanan bu zaviye arşivi, Yıldırım Bayezid devrinde (1389-1403) Cumhuriyete kadar muhtelif nitelikte, 250 den fazla belgeyi ihtiva etmektedir. Söz konusu belgelerin bazılarına ve asıl önemlisi H. Zilhicce 637/M. Temmuz 1240 tarihli, süslü Selçuklu sülüsüyle yazılmış halen mevcut orijinal mezar kitabesine göre, şeyhin asıl adı, Şerefüddin İsmail Bin Muhammed olup Emirci Sultan onun lakabıdır. Bu belgelerden ve menkabelerden anlaşılacağına göre, Emirci Sultan I. İzzettin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyasettin Kevhüsrev devirlerinde, o zamanki adıyla Danişmendiye vilayeti içinde bulunan şimdiki Yozgat bölgesinde yaşamış, Yesevi tarikatına mensup bir Türkmen Şeyhidir. Osman adı gerçekte kendisiyle değil, belgeler arasında bulunan H. 794/M. 1392 tarihli icazetnameye göre amcasının oğlu Osman Paşa ile ilgilidir. Osman Paşa bir süre zaviyesinin mütevellliğini yürütmüş ve bu sebeple zaviye halk arasında Osman Paşa tekkesi olarak onun adıyla anılmaya başlamıştır. Osman adı zaman içinde Emirci lakabıyla birleşmiş ve menkabe teşekkül ederken Emir-i Çin Osman şekline dönüşmüş olmalıdır.

H. 794/M. 1392 tarihli icazetnameden Emirci Sultan'ın büyük bir sufi ailesinden geldiği anlaşılmaktadır. Babasının amcası Hızır Paşa'nın dedesi Şeyh Kumari'nin ve kardeşleri Hızır Dede ve İlyas Emirci'nin isimleri önünde Emir ünvanı bulunduğuna bakılarak, onun bir seyyid ailesine mensup olduğu söylenebilir. Lakabındaki Emirci (Emirce) kelimeside Seyyidliği ile ilgili olmalıdır. Nitekim bazı belgeler Emirci Sultan zaviyesi şeyhlerinin Osmanlı Devleti zamanından Cumhuriyete kadar, Bozok bölgesindeki bütün Seyyidlerin kaim makamlığı görevini yürüttüklerini göstermektedir.

Gelibolulu Mustafa Âli, Emirci Sultan'ın H. 600/M. 1203-1204 yılında bölgeye geldiğini, sonradan kendi adıyla anılacak olan o zaman gayri müslimlere meskun köye yerleşerek zaviyesine kurduğunu söyler.

Menkabeye göre Emirci Sultan bu köyü Şeyhi Ahmet Yesevi'nin talimatı üzerine seçmiş ve gösterdiği kerametlerle köy halkını Müslüman

ederek kendine mürit yapmıştır. Zaviye arşivinde bulunan vakfiyeler, şeyhin kurduğu zaviyeye 33 parça köyün vakfedildiğini göstermektedir ki, bu vakıflar Cumhuriyete kadar sürmüştür. Yine arşivde bulunan muhtelif tahrir örnekleri, bu köylerden çoğunun XIII. yüzyıldaki Moğol istilasının bakiyesi bazı Moğol oymakları tarafından kışlak olarak kullanılırken XIV. yüzyılda köye dönüştüğünü, bir kısmının da ancak XVI. yüzyıldan sonra bazı Türkmen oymakları tarafından iskan edildiğini göstermektedir.

Anadolu'da Yeseviliğin tarihi bakımından taşıdığı önemin yanı sıra, Babailer isyanı olayında da ayrı bir yeri bulunan Emirci Sultan, isyanın lideri olan Baba İlyas'ın torunu Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin kaleme aldığı Menakıb'ül-Kudsiyye adlı menkıbevi aile tarihinde Emirci yahut Emirci Sultan, vilayetnamede geçtiği şekilde Emircem Sultan olarak anılmış ve Vefai şeyhi Baba İlyas'ın ileri gelen halifeleri arasında gösterilmiştir.

Böylece gerek XIV. yüzyıl ortalarında yazılmış bu önemli eserin, gerekse vilayetnamenin ve Ali'deki menkıbelerin bir arada değerlendirilmesi sonucunda Emirci Sultan, Babai isyanında yer alan birbirine çok yakın iki tarikat çevresi yani Yesevilik ve Vefailik ile ilişkisi ortaya konulmaktadır. Emirci Sultanın mezar kitabesindeki H. Zilhicce 637/M. Temmuz 1240 tarihi Babai isyanının tarihine uymaktadır. Öte yandan Elvan Çelebi, Babailerin Emirci Sultan zaviyesinin bulunduğu "Ziyaret Pazarı" mevkiinde Selçuklu kuvvetleri ile yaptıkları bu muharebede öldürülmüş, amcası Hızır Paşa'dan eş-Şehîd diye bahsedilmesi bunu teyid eder mahiyettedir.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında katkısı bulunan en eski şeyh sülâlelerinden birine ait zaviyelerden olan Emirci Sultan zaviyesi bölgenin iskanında önemli bir rol oynamıştır.

Bölgede kervan nakliyatı önemli bir rol oynuyor, ticaret yollarının bazıları zaviyenin bulunduğu yerden geçiyordu ki zaviye, Kayseri ve Kırşehir'den Amasya'ya yol üzerinde konak noktası idi. Tekkenin kuruluşundan XIV. yüzyılın sonlarına kadar oldukça canlı bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılıyor. Nitekim H. 793/M. 1390 tarihli vakfiyenin şahitler bölümü meslek-erbabı Ahilerden bahsediyor ki bu konu başka bir vechedir. XIX. yüzyılda Kayseri istikametine giden bazı Avrupalı seyyahlar bu zaviyede konaklamışlardır.

Emirci Sultan zaviyesi, Bektaşiliğin ilga tarihi olan 1826 tarihinden¹⁰² sonra Nakşibendiliğin hakimiyetine geçmiştir. Zaviye, bu tarihten 1925

¹⁰² Bektaşiliğin ilga edilip yerini Nakşibendiliğin hakimiyetine bırakması konusunda geniş bilgi için bkz. İrfan Gündüz: Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri, İstanbul 1989.

ylına kadar varlığını devam ettirmiş ondan sonra da yıkılmıştır. Emirce Sultan'ın türbesi bölge halkı için önemli bir ziyaretgâhtır. Bu özelliğini sürdürmektedir.¹⁰³

Bugün zaviyeden Cami ve sonradan yapılan türbeden başka bir şey kalmamıştır.¹⁰⁴

Temaşa-yı Celâl-i Hüdâ yazarı Hayri Paşazâde Yusuf Ziya Bey'in talik hat ile yazdırıp türbeye koyduğu, fakat bugün mevcut olmayan Emirce Sultan'ı öven manzume ile bu bahsi kapatalım:

Bu dergâh-ı dilârâ bârigâh-ı Mirce Sultan'dır
Bu sultan bir velî-yi bâde-nûş-i ışk-ı Yezdandır.
Yek hâher-zâdesi olmak ile ol Şâh-ı Karen'in,
Eğer nazm-ı sakîle iftihar eyleirse şâyândır..
Kemâl-i hûb ü ihlas u edeble girse bir kimse
Dua-yı müstecâb-ı kalb-i mahzûnide şâdândır.
Edüp terk ile câhın, hıdmetini eylemiş tercih
Yatan nezdinde Pîr'in sûtûde-paş-yı Osmandır.
Ziya, bu fırsatı fevt eyleme, gel iste maksudun,
Bu pîr-i dest-girin himmeti her derde dermandır.¹⁰⁵

c- Zaviyenin Vakıfları

Gerek Anadolu Selçuklularında ve Beyliklerinde gerekse Osmanlıların ilk dönemlerinde, zaviye kuran şeyhlere bir kısım arazi bağışlandığı bilinen bir gerçektir. Zaviyeye vakfedilen bu araziden elde edilen gelirin bir miktarı, zaviyenin kendi öz masraflarına ayrılır, kalanı zaviyeyi yöneten şeyhin ailesi üyeleri arasında pay edilirdi. Şeyh öldükten sonra tasarruf hakkı ailesine intikal eder, aile içinde en yaşlı ve ehliyetli olan erkek ve evlat şeyhlik makamını işgal ile vakfı yönetir ve gelirleri aile arasında paylaştırırdı. Bu, böylece bilinmektedir. Bazen de vakıf gelirlerinin tasarrufunda aileden birkaç kişinin iştiraki söz konusu olurdu. Bu sistem daha XII. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya vukuu bulan ilk derviş göçlerinden sonra hemen hemen hep böyle devam etmiştir.

XIII. yüzyılın ilk yarısında ve özellikle I. Alâuddin Keykubat devrinde, Cengiz istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan şeyh ailelerine tanınan bu evlatlık vakıf imtiyazlarından biri de Emirce Sultan'a verilmiştir.

103 Ahmet Yaşar Ocak: Emirce Sultan, T.D.V.İ.A.C. 8, s, 154.

104 Cami ve türbenin mimari özellikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hakkı Acun: Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları, V.D. 13. sayıdan ayrı basım, Ankara 1981. s, 637-638.

Cami ve türbenin planı için bkz. a.g.e. s, 708.

105 Ahmet Yaşar Ocak: Emirce Sultan ve Zaviyesi, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, S. 9, s, 180.

Bizzat Emirci Sultan tarafından tertip edilen asıl vakfiye ne yazık ki bugün elde olmadığından şeyhin zaviyesine tahsis ettiği vakıf araziye kesin olarak tespit etmek pek mümkün olmuyor. Yalnız elde, 721 tarihinde (1321) asıl vakfiyeye göre kopya edilmiş olması gereken, daha doğrusu zikredilen tarihte yenilenen vakfiyenin 1106/1694-5 yılında Sorkun kadısı Ahi Çelebi malikanesinde çıkarılan iki kopyası ile yukarıdaki bahislerde temas edilen 793/1390 tarihli vakfiye mevcuttur. Bu sonuncuda, vakıf arazinin isimlerini ihtiva eden kısım maalesef tahribata uğramış bulunduğundan, belki de söz konusu arazinin orijinal isimlerini ihtiva eden bu belgeden bu konuda tam bilgi elde etmek mümkün olmuyor. Öteki iki kopya ise vakıf araziye kendi devirlerindeki, yani XVII. yüzyıldaki adlarıyla anmaktadır. Bütün bu belgelerde müşterek olan nokta Zile kazasına bağlı Hüseyinbad (Alaca) divanında bulunan Ziyaret Pazarındaki divani malikanenin zaviyeye vakfedilmiş olduğudur. Vakfiyelerdeki isimleri belirtilmiş olan arazi ve köylerin aynı şekilde XVI. yüzyılda tertip edilmiş bulunan bir tahrir defterinde de zikredilmesi, onların itimada değer olduklarını meydana koymaktadır. Bu belgelere göre XVI. yüzyıldaki isimleriyle Emirci Sultan Zaviyesi'nin vakıflarını teşkil eden arazi şöylece sıralanabilir:

- 1- Emirci Sultan (Osmanpaşa) köyü Kayakışlağı, Satılmışlu kışlağı, Bulduközü mezarası, İkizağıl ve Karalarviranı,
- 2- Cengiz Han ve Başağıl mezarları,
- 3- Gülözü, Gügümayağı ve Yudanlu mezarları,
- 4- Avansarayı, Bucak ve Kodallu mezarları,
- 5- Belenliviran, Yağmurözü mezarları ve Kargulu kışlağı,
- 6- Alaüddinlü kışlağı, Şehirviranı, Hacılar? Pınarı, Bor kışlağı ve Gündülbaş mezarası,
- 7- Koyunlu Yusufözü mezarası ve Cemaat-i Divan-ı Sakinan kışlağı,
- 8- Halil Ecelü Kavak deresi ve Yapraköbeği mezarları,
- 9- Topçu Köyü ve arazisine dahil bulunan Köşgerli mezreası, Gökçe pınarı Mezarası, Kamışlı, Çağılğan Musa Kethüda, İmadoğlu, Pirhacılı kışlakları ve Gökçe Bayır adlı mevkii,
- 10- Gökçe kışlak,
- 11- Doğancılu kışlağı. Alagözüviranı ve Kırkpınar.
- 12- Ağcaköy (Tayfur Köyü),
- 13- Yalnız İn Köyü,
- 14- Şeyh Musa Köyü ve Başviran mezreası,
- 15- Yortan Köyü,

Sayılan bütün bu arazilerin zaviye ilk kurulduğu zaman hep birden mi yoksa zamanla ilaveler yapılmak suretiyle mi vakfedildiğine dair bir şey söylemek kabil değildir.

Vakfiyelerdeki şartlara göre söz konusu araziden elde edilecek olan gelir zaviyeye gelen misafirlerin dervişlerin ve köydeki fakirlerin yedirilip içirilmesine ve lüzumlu tamirata harcanacaktır. Fakat bu gelirden maksat bütün gelirler değildir. Bu araziler, aslında divani malikane olup iki baştan tasarruf olunmaktadır. Yani örfi vergiler malikane sahiplerine, şer'i vergiler zâviye şeyhlerine gitmektedir. Dervişler ve şeyhler her türlü vergiden muaf tutulmalarına karşılık, öteki zaviyeler gibi ayende ve revendeye hizmetle yükümlü tutulmuşlardır. Bu nokta vakfiyelerde zaviyenin kuruluş gayesi olarak yer almıştır.

Devletin mali durumunun yerinde olduğu zamanlarda dokunulmayan vergi muafiyeti, duraklama devrinde, özellikle Celali İsyanları ve İran harpleri gibi karışıklık döneminde yavaş yavaş ihlal edilmeye başlamıştır. Hatta Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri XVIII. yüzyıldaki uzun savaş dönemlerinde konulan avarız vergisinin ağırlığı yüzünden zaviyeyi ve köyü terk edip gitmek istemişler, bundan ürken devlet vergiyi hafifletmek zorunda kalmıştır. Hatta bazen, konulan bu vergiler, tekkenin kendi masraflarını karşılayamama ve haraplığa sebebiyet verme gibi durumlar yarattığından, şeyhlerin bizzat hükümdara başvurarak kaldırılmasını istedikleri görülmüştür.

Bu gibi durumların yanında zaviyenin bir de zaman zaman vakıf arazilerinin gasp edilmesi gibi tehlikeler geçirdiği görülüyor. Mesela bu arazilere bitişik toprakları bulunan bazı sipahiler, zaviyeye ait gelire el koymak istemişler fakat muvaffak olmamışlardır. Bu çeşit örneklerin çoğaltılması mümkündür.

Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri çoğu defa kendi aralarında da anlaşmazlıklara düşmüşler, bazen de sıkıştıkları zaman gereğinden fazla gelir elde etmek için yolsuzluklara başvurmuşlardır. Şunu unutmamak gerekir ki, Emirci Sultan Zaviyesi gibi yüzyıllar boyu varlığını devam ettirmiş zaviyelerin ve onları yöneten sülalelerin hemen hepsinde göze çarpan bu nokta, bir dereceye kadar tabii gelişimin neticesidir. Çünkü başlangıçta nihayet beş on kişiden meydana gelen bir şeyh ailesi yüzyıllar boyunca büyümeye devam etmekte, vakıf gelirlerinden hisse alacak olanların sayısının artmasına karşılık vakıf arazi ve onlardan elde edilen gelir bir yerde sabit kalmaktadır. Bu itibarla hissedarların eline geçen gelir miktarı gittikçe azalmaktadır. Bu da ister istemez aralarında bir takım geçimsizliklere ve yolsuzluklara meydan vermektedir. Nitekim Emirci Sultan soyundan gelen ailelerin 1891 dolaylarında otuzu bulduğu görülüyor. Bu ailelerden her biri asıl Emirci Sultan zaviyesinden ayrı olarak vakfa dahil otuz köyde ayrı birer zaviyenin başında bulunmaktadır. Bu kadar geniş bir kadroya sahip olan ve Anadolu'nun en eski ailelerinden bu sülale fertleri arasında ayrılık ve anlaşmazlıkların kökü buradadır. Bu geçim-

sizliklerin değişik biçimlerde ortaya çıktığı müşahade ediliyor. Şöyle ki: Asıl merkez durumunda olan Emirci Sultan Zaviyesi'nin şeyhi, vakfın mütevellisine yılda bir kere bütün gelirleri toplattırmakta ve paylarına düşen miktarı hissedarlara dağıttırmaktadır. Zaman zaman bu hissedarlarından biri veya bir kaç bu dağıtıma razı olmayarak ötekilerin hisselelerini gasp etmekte ve mesele her seferinde ya mahkemeye aksetmekte ve ya padişaha kadar götürülmektedir. Müteveli gelirden normal olarak 1/5 hissenin yanında mütevellilik ücreti olarak hissedarlardan belirli bir miktar para toplamak hakkına sahip olduğu halde bazı hissedarlar bunu vermeye yanaşmamaktadırlar. Bununla beraber zaviye mütevellileri de ara sıra çeşitli yolsuzluklara sapmakta, gelirlerini eşit olarak paylaştırmaları gerekirken kendi zimmetlerine geçirmektedirler.

Bir çok kereler hissederların vakıf gelirlerini mütevellinin toplanmasına meydana vermeden kendilerinin toplamaya kalkıştıkları görülmektedir, bazen de halktan birkaç defa vergi almaya teşebbüs ettikleri müşahade edilmektedir. Bunlar zaman zaman, kanuni hisseleriyle yetinmeyerek gayrı meşru yollarla başka hisseler edinmek yoluna da gidiyorlardı. Öyle ki, zaviyeye konan misafirleri ücretsiz ağırlamak zorunda oldukları halde onlardan değişik isimler altında ücret istemekteydiler. İşte buna benzer daha birçok yolsuzluklar ve tatsızlıklar hem civar halkı usandırmış hem de mahalli yönetimi uzun süre oyalamıştır. Bu yüzden Divan-ı Hümayun nezdine çeşitli müracaatlar yapılarak vakıf gelirlerinin Emirci Sultan sülalesi üyelerine verilecek yerde tamamen zaviyeye tahsisine dair izin istendiği görülmektedir. Bu müracaatlardan anlaşıldığına göre hissedar sayısının çok fazla oluşu dolayısıyla vakıf gelirleri onlara bile yetmemekte, zaviyede yolcuların ihtiyaçları temin edilemediğinden birtakım karışıklıklar olmakta ve zaviye günden güne harâba sürüklenmektedir. Bütün bu müracaatlara rağmen, hükümetin bu konuda çekimser kaldığı ilgili herhangi bir muamele yapılmamasından anlaşıyor.

Öyle görülüyor ki zaviyenin bu gerileyişinin tek sebebi söz konusu durum değildir. Emirci Sultan Zaviyesi XX. yüzyıla kadar Sivas-Kayseri ve Yozgat-Kayseri arasındaki yol üzerinde bulunduğu için uzun müddet konaklama yeri olmuştur. Yeni çağlarda gittikçe yoğunlaşan çeşitli seyahatlerin gerektirdiği hizmetleri yerine getirmeye bu ihtiyar müesseselerin artık güçleri yetmemektedir. Nitekim Emirci Sultan Zaviyesi'nde müşahade edilen bu bozukluk sadece buraya has değil bütün zaviyelerde hüküm sürmektedir. Çağlar boyu Anadolu'nun Türkleşme ve Müslümanlaşmasında büyük hizmetler gören bu müesseselerin eskidikleri ortaya çıkmıştır. Daha XVII. yüzyıldan itibaren açıkça görülmeye başlayan bu gerileyişi arşiv belgelerinde adım adım takip etmek zor değildir.

1839 Tanzimat Fermanıyla beraber, imparatorluk yönetiminin her alanında olduğu gibi vakıflar konusunda da birtakım yenilikler ve değişiklikler yapıldı. Bütün vakıflar Evkaf-ı Hümayun Nezareti adıyla yeni kurulan teşkilata bağlandı. Bu duruma göre imparatorluk içindeki bütün vakıfların yönetimi ve gelirlerinin toplanması adı geçen teşkilatın görevlendirdiği özel memurlar tarafından yürütülecektir. Ancak bu değişiklikten, Mekke ve Medine Vakıfları, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Gazi Evrenos Bey ve Hacı Bayram-ı Veli vakıfları gibi büyük vakıflar ayrı tutulmuş sadece yıllık 2850 kuruş bir meblağ ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. İşte Emirci Sultan Zaviyesi de bu müstesna vakıflardan sayılarak o zamanki şeyhlerin ellerine birer berat verilmişti.

Fakat eldeki belgelerden anlaşıldığına göre daha ilerki yıllarda Evkaf-ı Hümayun Nezareti Emirci Sultan Zaviyesi'nin bu durumunu bilmezlikten gelerek bütün evkafa el koymak istemiş, sonuç olarak şeyhlerin protestosu ile karşılaşmıştır. İş mahkemeye aksetmiş, bu suretle bir yerde devletle tekke karşı karşıya gelmiştir. Uzun yıllar süren mahkeme safahatından sonra nihayet 12 Mayıs 1298/24 Mayıs 1882 de bidayet mahkemesince verilen bir kararla Emirci Sultan Zaviyesi'nin müstesna vakıflardan olduğu bir kere daha tescil edilmiştir. Birkaç yıl geçtikten sonra öteki müstesna vakıfların bu imtiyazları ortadan kaldırılınca, Evkaf Nezareti ile Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri tekrar mahkemeye başvurmuşlar, sonunda şeyhler haklı çıkarak zaviye yılda 2850 kuruş ödemek şartıyla eski imtiyazları korumaya devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 de tekke ve zaviyelerin ilgasıyla birlikte Emirci Sultan Zaviyesi'nin vakıflarına hükümet el koymuş, zaviyede bulunan bütün eşya ve kitaplar Ankara'ya nakledilmiştir.

Zaviyedeki belgeler arasında mahkeme safahatı ve sair yazışmalarla ilgili bir yığın evrak bulunmaktadır.

Söz konusu belgeler arasında ayrıca 1888'den 1914 yılına kadar zaviyenin gelir ve giderlerinin tespit edildiği yıllık beyannameler bulunmaktadır. Bunlarla zaviye evkafına tabi her köyün ödediği meblağlar ve zaviyede yapılan masraflar birer birer gösterilmiştir. Bunlar sayesinde bu tekkenin yukarıdaki yıllar arasındaki iktisadi durumunu kolayca takip etmek mümkündür.

**E- EMİRCİ SULTAN ZAVİYESİ ŞEYHLERİNDEN
İSMAİL HAKKI EFENDİ'NİN 1335 RUMİ (1919) YILINDA
ÖTEDEN BERİ MEVCUT SİLSİLENAME VE KUYUDÂTI
RESMİYEYE MUVAFIK OLARAK**

ZAVİYENİN ŞEYHLERİNİN LİSTESİ

Üveys-i Karenî

Muhammed Dostî

1. Emirci Sultan (Şerefud-Din İsmail)

2- İsmail Can	23. Ali
3. Emir Çelebi	24. Hızır
4. Mahmut Can	25. Mahmut
5. İsmail Can	26. Eşref
6. Üveys	27. Üveys
7. Ali	28. Muhammed Ali
8. Halid	29. Dostî
9. Muhammed Sabit	30. Muhammed Ali
10. Gıyas'ud-Din	31. İsmail Can
11. Ömer Üveysi	32. Osman
12. Şerefud-Din	33. Ahmet Can
13. Abdullah	34. Mustafa
14. Hüseyin	35. Hüseyin
15. Nurullah	36. Ali Çelebi
16. Şerif	37. Mustafa İbrahim
17. İmad'ud-Din	38. Ahmet
19. Cafer	39. İbrahim Edhem
20. Abdullah	40. İsmali Halife
21. Nurullah	41. Muhammed Adil
22. Dostî	42. İsmali Hakkı**

*Liste belgede belirtildiğine göre aynı zamanda bir Üveysi Silsilenâmesi olarak düzenlenmiştir.

** Listeyi tertip eden Şeyh İsmail Hakkı Efendi¹⁰⁶

B- ALİ ŞİR ZAVİYESİ

Bozok tarihinde XIV. ve XV. yüzyıllarda Bozok Bölgesi'nin yani Danişmendiye Vilayeti'nin sosyal, kültürel yapısına tesir eden, iskan ve nüfusu etkileyen iki merkezden biri daha çok siyasi yönlü olan Müşallim Kalesi yani Karahisarı Behramşah¹⁰⁷, diğeri de sosyal ve kültürel etkisiyle önem arzeden Emirci Sultan Zaviyesi'dir.¹⁰⁸

106 Ahmet Yaşar Ocak: a.g.e. s, 170-172.

107 Karahisar-ı Behramşah Kalesi'nin önemi ve tarihçesi konusunda geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, a.g.e. s,331-335.

108 Yunus Koç: a.g.e. s, 13.

Bölgenin ilk önemli yerleşim merkezlerinden olması hasebiyle Muşallim kalesinde daha çok siyasi yönlü etkinin yanında Türk yapılanması kültürel temellerin atılması yönünde de kendisini göstermiştir. Her ne kadar bu yapılanma büyük önem arzetsen de, Emirci Sultan Zaviyesi kadar yüzyıllar ötesi bir etkiye sahip olamamıştır. Ali Şir Zaviyesi'nde Akdağ merkezli bir yayılım alanında bir mühim görev ifa etmiştir. Zaviye bugün Akdağmadeni ilçesinin Çalışkan köyünde bulunmaktadır. Çalışkan Köyü Akdağmadeni ilçesine bağlı Sivas-Ankara Karayoluna 8 km, ilçeye 11 km. uzaklıkta bulunan büyük bir köydür.

Ali Şir Zaviyesi kalenin güney tarafına rastlayan aşağı kısımda yer alır. Kırına çatlı dikdörtgen planlı büyük bir ev görünümünde moloz taştan yapılmış bir yapıdır.

Zaviye Ali Şir tarafından yaptırılmış olup banisi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Ancak Ali Şir'in XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın başlarında yaşadığını biliyoruz.

Pek çok defalar onarım geçiren zaviye özelliğini tamamen kaybetmiştir. Son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde bulunan geliş güzel yazılmış H. 1192/M. 1778 tarihi bize yapının büyük bir onarım geçirdiğini belki de kuzey batı köşesinde bulunan minarenin bu tarihlerde ilave edildiğini gösteriyor. Çünkü, çok yakın bir zamanda bir onarım geçirdiği belli olmaktadır.

Geniş bir avlu ortasında kurulan bir yapıya dikdörtgen bir kapıdan son cemaat yerine girilir. Harim dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır. Yapı içinde ve dışında herhangi bir süsleme unsuru ile karşılaşılmaz. Mihrap yarım yuvarlak bir niş şeklindedir. Mimber yeniden yapılmıştır.¹⁰⁹

Vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla Ali Şir, zaviyesi ile birlikte fevkalade önemli bir konumdadır. Merhum tarihçi Faruk Sümer "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar" isimli uzun makalesinde, hâlâ sahasının aşılamayayan kaynağıdır, neşredilen vakfiye ile diğer bilgiler, Muşallim Kalesi'nin tek belgesi hüviyetini taşımaktadır. Ali Şir Ailesinin elinde de Emirci Sultan zaviyesinde bulunduğu gibi çok geniş bir zaviye arşivi olsaydı elbetteki konu çok daha farklı olurdu. Türk Tarihinin karanlıkta kalmış bir noktası daha aydınlığa kavuşturulmuş olurdu.

a- Zaviyenin Vakıfları

Vakfiye aslının son zamanlarında çıkartılan bir suretidir. Bu suret çalışkan (eski adı Müşallim ve en eski adı Karahisar-ı Behramşah) köyünde Ali Şir Tekkesine bakan ailenin elinde bulunmaktadır. Vakfiye güzel bir nesih ile yazılmıştır.

109 Hakkı Acun: a.g.e. s, 646.

Vakfiye 714 Rebiul ahirinin 28. günü (11 Temmuz 1314) tanzim edilmiştir. Vakfiyeyi tanzim ettirenler Abdülhalim Bey'in oğulları ve Elif Beylerdir. Vakfiyeden bu ailenin, Karahisar-ı Behramşah yöresinin hakimleri olduğu anlaşıyor.

"Bütün hukuku ile Kavak Köyünü, Oluğu Uzun ve Divan Bulak ve Daş Kesdi, ve Tekke Güney ve Harami Yurdu ve Durgud Yolması ve Akpınar ve Celal ve bütün sınırları ile Kayapınarı altı üstü ile Yoğun Pelidi, Çiğdem Tepesi, Beş Dut, Aladin Gahı altı üstü ile Turbakı ve İgidlü ve Kara Değın ve Kandil Kaya ve bütün hudutları ile Taş Köprüyü, Ağça Mes-cidi yerleri ve korunmuş yörelerdeki bütün değirmenleri ve Karahisar-ı Behramşah ve İşvelik ve Çatalkaya ve Hazine Ardı ve Tokat yöresindeki Bozburun'un bütün hudutları ve hukuku tabi ve ait yerler ve muzafatı ile dağları tepeleri, pınarları ve akarsuları ve ağaçları ve tarlalarına ve bitişik olmayan yerler sulanır ve sulanmaz toprağı ve orada yaşayanların hakları ile vakfettim. Vakfım sahihtir. Şer'i ve ebedi ve ölümsüzdür, satılamaz ve bağışlanamaz, değiştirilemez ve bozulamaz. Vakfımı eş şeyh, el-âmil, el-âbid, el-fâzıl, en-nâsıt, es-sâlikül ârifin kıdvetül muhakkikîn, seyyidül-evliya, el merhum el mağfur es-seyyid Ali Şir'e Allah onun kabrini nurlandırсын ve ondan sonra birbiri arkasından kuşak kuşak, göbek göbek gelecek çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına vakfeddim.

Mütevelli vakıf gelirinin 5/1'ini alacaktır. Geri kalan ise adı geçen yerde bina edilmiş olan zaviyeye, vakıfların bu türbede yatan ebe ve dedelerinin ruhu için beş vakit farz namazlarından sonra dua edilmesine, zaviyede misafir kalacak yoksul ve düşgün müslüman yolcuların ağırlanmasına sarfedilecektir.¹¹⁰

C- HAMZALU KÖYÜ, HIZIR HALİFE ZAVİYESİ

Bugün zaviyenin adından başka birşeyi kalmamıştır. Yozgat ve çevresinde bulunan diğer eserlerde olduğu gibi. Vakıflarında açıklanacağı gibi, bu zaviyenin önemi bir padişah vakfı olmasındandır.

Vakıf tarihinde Karedere nahiyesine günümüzde ise Çekerek merkez ilçesine bağlı Hamzalı Köyü'nde bulunan zaviye, Alauddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Zaviyenin şeyhliğini, köye ismini veren Hamzalı taifesinden Hızır Halife b. Mehmet yapmaktaydı.

a- Zaviyenin Vakıfları

Zaviyenin Vakıfları H. 15 Cemaziyel Guvel 826/M. 25 Ocak 1464 tarihinde vakfiyedeki tabiri ile Sultan b. Sultan el Emir. Merhum Sultan Mehmet Han Ebül-Feth (Fatih) tarafından vakfedilen Uzunkavak köyü-

¹¹⁰ Faruk Sümer, a.g.e. s. 347-350.

ne bağı Durdulağı? Mezraasının malikane hissesinden meydana gelmekteydi. Vâkıfın şartları gereği mezkur mezranın gelirleri, her yıl bir hatm-i şerif okuyarak sevabını vâkıfın ruhuna hediye etmesi kaydıyla Şeyh Halife b. Mehmet ve onun evladına meşruttu.¹¹¹

D- KILIÇ ABDAL ZAVİYESİ

Bu zaviye de diğer zaviyeler gibi, bugün binası ayakta olmayan eserlerimizdendir. Zaviyenin önemi de, bir padişah vakfı olmasından kaynaklanmaktadır.

Akdağ yöresinde bulunan zaviye Alaüddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Zaviye H. 15 Cemaziyel Evvel 885/M. 23 Temmuz 1480 tarihinde Ebul-Feth Sultan Mehmed Han-ı Sani tarafından Akdağ'a bağlı kuyucu Viran mezraasının malikane hissesi vakfedilmiştir. Mezraanın gelirleri zaviyenin taamiyyesine meşruttur. Vakfın tevliyeti azledilmemek kaydıyla zaviyenin şeyhi olan Türkmen taitesinden Kılınç Abdal b. Şeyh İbadullah ve onun evladı meşruttu.¹¹²

E- ÇANDIR ŞAHRUH BEY ZAVİYESİ

Beylikler döneminden bu tarafa, Türk iskânının süslediği Çandır, Yozgat'ın Çayıralan ilçesine bağlı bir nahiye iken bugün artık ilçe merkezidir. Burası XVI. yüzyılda Akdağ Nahiyesine bağlı bir köy idi.

Bu köyün zaviyesini vakfiye suretinin tarihine göre 897 (1492) yılın da Şahrup Bey eşi Şah Sultan için yaptırmıştır.

Onun tarafından Çandır ve Köhne adıyla tanınan Delü Baş Köylerinin yarısı ile Aysan Çay, Yanü, Arslan, Kuyucak, Tozlu Han ve Gözübüyük mezraaları, gelirlerin yarısı zaviyeye tahsis edilen Çandır Deli Baş (Köhne) ve Aşan Çay köylerinin hudutları belirtilmiştir. Kozan Köyü mescidine Deli Baş Köyü'nün yarısı da Emirci Sultan ruhu için vakfedilmiştir. Tahrir defterinde ise Çandır, Aynelüce (Gözübüyük), Köpek Pınarı (Tozlu Han), Gayıblu Büyük-in), Karıderesi (Ebecik), Anbarlı Köyleri Boğazlıyan'a bağlı Seklen, Korucu, Toprak Pınar, Tuğcu (Çakmuklu), Tenbel Köyleri ile Alacalar, Dönmüş, Köprülü ve Ağça Kışla mezraları zaviyeye vakıf kaydedilmiştir.¹¹³

Tahrir defterinde Çandır köyünün cizyesinin de vakfa tahsis edildiği kayıtlıdır.¹¹⁴

Vâkıfın şartları gereği, mevkuf köyler, mezralar, değirmenler ve bah-

111 Hamza Keleş: a.g.e.s, 118.

112 Hamza Keleş: a.g.e. s, 118.

113 Refet Yinanç: Dulkadir Beyliği; Ankara 1989, s, 138.

114 Refet Yinanç: a.g.e. s, 126.

çenin gelirlerinden 2/3'si zaviyenin ihtiyaçlarına, kalan 1/3 i ise tevliyet ve meşihat vazifesi ile vâkıfın evladına meşruttu.¹¹⁵

F. SIRÇALU ZAVİYESİ

Sırçalı, Beylikler döneminden bu tarafa meskûn mahallerden olup, Yazır Dağları'nda Sırçalı Dağı diye bilinen büyükçe bir tepenin hemen yakınında kurulmuş bir köydür. Bu köydeki tetkiklerimiz sırasında ortada bir bina veya zaviyeden kalıntı bulunmamakla beraber, halk muhayyilesini süsleyen bir kaç anekdot tespitinden öte maalesef birşey yapamadık.

Boğazlıyan'ın Terli (Sırçalı) köyünde bulunan zaviye, Şahruh Bey b. Alauddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihi belli olmayan zaviyenin elimizde bulunan vakfiye suretinin tarihi olan H. 1 Şaban 899/M. 7 Mayıs 1494 tarihinden önce yaptırılmış olması gerekir.

a- Zaviyenin Vakıfları

Sırçalı zaviyesinin vakıfları H. 1 Şaban 899/M. 7 Mayıs 1494 tarihinde Şahruh Bey b. Alauddevle Bey tarafından vakfedilen Boğazlıyan'a bağlı Tuğcu (Çakmaklı), Toprak Pınar, Kazacık ve Devекuyusu, Kanak-ı Bala nahiyesine bağlı Taşpınar, Bozok'a bağlı İçpınar (Terlipınar), Fakih Pınarı, Uğurlu, Seklib, Kayapınarı (Tenbel) ve Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı köylerinin gelirlerinin yarısı ile Boğazlıyan'a bağlı Alacalar, Kızboğan, Çakal Kışlası, Öküzini, Kanak-ı Bala nahiyesine bağlı Yarukarşan, Salur, Yaraşlı ve Bozok'a bağlı Höyük, Karabağlı ve Alınpınarı mezarlarının gelirlerinin yarısından meydana geliyordu. Vâkıfın şartları gereği mevkuf köy ve mezra gelirlerinin 2/3'si vâkıfın evladına, kalan 1/3'si ise tevliyet vazifesine meşruttu. Zaviyenin masrafları ise vakfın mütevellileri tarafından karşılanacaktı.¹¹⁶

G. PİRÇE PINAR KÖYÜ ZAVİYESİ

Beylikler döneminde Dulkadirli Alaüddevle Bey'in, bugün ayakta olmayan yaptırdığı hayır eserlerindendir. Yozgat'ın pek çok yerine hayrat mührünü basan Alauddevle Bey, burasını da ihmal etmemiştir.

Akdağ'ın Kanak nahiyesine bağlı Pirçe Köyü zaviyesini Alauddevle Bey yaptırmış ve Söklenli cemaatinin meskun olduğu köyü zaviyeye vakfetmiştir.¹¹⁷ Bunun haricinde zaviye hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

115 Hamza Keleş: a.g.e. s, 119.

116 Hamza Keleş: a.g.e. s, 120.

117 Refet Yinanç: a.g.e. s, 139.

Ğ. KAPULUCA KÖYÜ ZAVİYESİ

Bir başka Alauddevle Bey eseri de bu zaviyedir. Alauddevle Bey zaviyesi olarak bilinir. Köyün Güvercinlik mezarası zaviyeye vakfedilmiştir.¹¹⁷ Bu küçük bilginin haricinde; zaviye ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

H. AKDAĞ ÇAT KÖYÜ ZAVİYESİ

Zaviye Akdağ'ın Çat köyündedir. Diğerlerinde olduğu gibi bu zaviyeden de herhangi bir iz kalmamıştır.

H. 1 Muharrem 1195/M. 1 Nisan 1789 zaviyenin vakfiyesinin tanzim tarihidir. Vâkıfı Seyyid Ebubekir b. Seyyid Velî'dir. Bundan başka zaviye ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.¹¹⁸

III. TEKKELER

A- ŞEYH HACI AHMED-İ VELİ DERGAHI

XIX. yüzyılın büyük mutasavvıflarından, Halvet-i Şabanî kültürün Yozgat merkezli güçlü temsilcilerinden olan Şeyh Hacı Ahmed-i Velî el-Halvetî, hayatı üzerindeki sis perdesi bu zamana kadar pek aralanamayan ve etki alanının genişliği ile de dikkatleri çekmekte, elde kalan bazı belge ve bilgiler ışığında hayatı ve dergahının tanıtıldığı bir tahlile kavuşamamıştır. Aynen Emirce Sultan-ı Velî Zaviyesinde olduğu gibi, tarihimizde örneğine pek az rastlanır ciddi bir tekke arşivine bu tekkede sahip olunamaması pek büyük olumsuz bir etki olarak karşımızda durmaktadır. Divanından bir parça ve aile elinde kalan belgelerin haricinde ve hakkında anlatılan, hacimli bir kitap teşkil edecek kadar menkabeden ve bazı belgelerden başka birşey yoktur. Dolayısıyla Şeyh Hacı Ahmet Efendi, daha çok menkabevî kişiliği ile karşımıza çıkmaktadır. Bunun içindir ki hayatı hakkında belgeye dayalı teferruatlı bilgiye sahip olamamaktayız.

Hacı Ahmed-i Velî'nin hayatı ve dergâhı hakkında ayrıntılı bir çalışmayı tamamlamak üzere olduğumuzdan burada ayrıntıya girmeyeceğiz. İleriki bir tarihte müstakil bir eser olarak neşretmek niyetindeyiz. Müridleri arasında üst düzey devlet erkânının bulunması ve İstanbul'da etkin konumu, manevî nüfuz alanının genişliğini gösteriyor. Halvetiyye, Şâbaniyye Şubesi ve Çerkeşiyye koluna mensup bir şeyh olan Hacı Ahmed Efendi, Çerkeş Şeyhi demekle meşhur, ikinci pîr olarak Halveti ge-

118 Hamza Keleş: a.g.e. s, XIX.

lenek içinde önemi büyük olan Şeyh Mustafa Çerkeşi el Halveti'nin¹¹⁹ halifesidir. H. 1313/M. 1895 tarihinde vefatına kadar irşat halkasını her geçen gün genişleten bu zatın dergahı, oğulları vasıtasıyla tekkelerin ilga edildiği tarihe kadar açık kalmıştır.

Yozgat'ın güney tarafında Çamlık yolu Taşköprü mahallesi, Şeyhzade Caddesi üzerinde eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş bir dergah olan Hacı Ahmet Efendi tekkesinin camisi, Dergah-Cami plan tipinin Anadolu'daki nadir örneklerden biri olarak dergahın türbe ile bugün ayakta kalan tek binasıdır. Cami ve dergaha ait kitabe manzum olarak bizzat şeyh efendi tarafından söylenmiş olup üzerindeki tarih H.1275/M. 1858 olarak gösterilmiştir.¹²⁰

a- Dergâhın Vakıfları

Cami ve dergâhın Sultan Abdulmecid Han ve hanımı Şevk-Efza Kadın Efendi tarafından yapılan yardım neticesinde iki vakfiyesi vardır. Bunlardan ilki Sultan Abdülmecid Han'ın hanımı Şevk-Efza Hanım tarafından H. 30 Recep 1277/M. 11 Şubat 1861 tarihinde düzenlenmiş ve Hanım Sultan Şeyhin yaptırdığı cami ile dergaha 150.000 kuruş vakfetmişti. Vakfiyenin şartları gereği mevkuf parası yıllık %15 hesabıyla istirba ha verilmesi ile temin edilen gelirden cami görevlilerinin ücretleri ve diğer masraflar çıkarıldıktan sonra kalanı dergahta bulunan dervişlerin yiyecekleri, içecekleri ve diğer masrafları meşruttur. Vakfın tevliyeti sağlığında şeyhin kendisine, vefatından sonra ise evlad-ı zükûruna şart kılınmıştı.

Tekkenin ikinci vakfı ise banisi tarafından yapılmıştır.

Hacı Ahmet Efendi kendisi yaptırdığı tekkesine H. 19 Zilkade 1278/M. 18 Mayıs 1861 tarihinde tekkenin yakınında bulunan yaklaşık dört dönümlük bahçesini vakfetmişti. Vakfın şartlarına göre mevcut bahçesinin meyvelerinden ve diğer mahsulatından elde edilen gelirlerden yılda 100 kuruşu dergahın aydınlatılma masraflarına ayrılıp kalanı ise vakfın erkek evlatları arasında taksim ediliyordu. Vakfın tevliyet vazifesi sağlığında vakfın kendisine, vefatından sonra ise evlad-ı zükûrunun (erkek evladının) "ekberine" (en büyüğüne) meşruttu.¹²¹

B- YOZGAT MEVLEVÎ DERGAHI

Mevlevî çelebiligi yani nezâket ve zerâfeti, Mevlevî mûsikisi, Mevlevî

119 Mustafa Çerkeşi hakkında geniş bilgi için bkz. Nihat Azamat: Çerkeşi Mustafa Efendi. T.D.V.İ.A. C. 8, s. 272-274.

120 Dergâh Cami hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri, Ankara 1994. s. 60-62.

121 Hamza Keleş a.g.e. s. 121.. Ali Şakir Ergin: a.g.e. s. 63.

semâî... vs. Bu deyimler, hemen her Türk'ün az veya çok anladığı ve arkasından bir kutsal ürperişle, insanlığın en büyük evlatlarından biri olan Hazreti Mevlâna Celaleddin Rûmî'yi hatırladığı, asırlarca yaşamış deyimlerdir. Şiir ve edebiyatın da hakikaten zirve örneklerini veren Mevlevilik yıllar boyu Osmanlı ülkesinde kalem efendilerinin tarikatı olarak etken olmuştur.¹²²

Mevlevîlik, bir kurum ve halka yönelik bir teşkilat olarak Mevlâna'dan sonra, onun oğlu ve bağluları tarafından sistemleştirilmiştir. Bu özelliği ile de Mevlevilik, zamanının mamur şehirlerinden olan Yozgat'ta da bir Mevlevihane tesisi ile kendini göstermiştir. Daha erken devirlerde Mevleviliğin Yozgat ve çevresinde ne tür bir etkinlikte olduğunu bilmiyoruz. Ancak bu asrın başlarında Yozgat şehir merkezinde kurulan Mevlevihane, Yozgat'ta pek gelişme ortamı bulamadı kanaatindeyiz. Olsaydı en azından böyle bir etki bir şekilde varlığını hissettirdi. Bilhassa yaşlılar arasında Mevlevihane'nin varlığı kulaktan kulağa iletilmek suretiyle de olsa, herhangi bir nakil olarak bile anlatılmıyör. Elbette ki bunun pek çok sebebi olabilir. Yayılma gösterememesinde, Mevlevihane'nin bir zaviye özelliği taşıyor olması, Mevlevihanenin başına karizmatik şeyhlerin geçmemiş olması büyük bir etkindir. Bundan daha önemlisi Yozgat şehir merkezinde Halvetî Şabanîliğin pek büyük bir güce sahip olması, köklü geleneği bir büyük dergâh ve bir zaviye ile faaliyet gösteren bu tarikatın varlığı Mevleviliğe yayılma alanı vermemiştir. Bunun yanında Nakşîliğin ve diğer tarikatlerin bilhassa Kadirîliğin Yozgat'ta bulunan şeyhleri ile çevre illerde bulunan muhtelif tarikat şeyhlerinin Yozgat'ta faaliyette bulunmaları Mevleviliğin Yozgat'ta hareket alanını iyice daraltmıştır. Bu yüzden Mevlevî âdab ve erkânın Yozgat'ta uygulanma alanından pek haberdar değiliz.

Mevlevihanenin postnişlerini de tam olarak öğrenebileceğimiz bilgilerden şimdilik mahrumuz. Abdülbâki Gölpınarlı "Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik" adını taşıyan ve hâlâ aşılamayan eserinin Mevlevî tekkeleri bölümünde, Mevlevî tekkelerinin âsitâne ve zâviye olarak iki kısma ayrıldığını söyler. Asitâne zâviyeden büyük sayılır, zaviye şeyhleri de mevki bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulur. Çile, âsitânelerde çıkarılır ve derviş bu tekkelerde yetişirdi, demektedir.

122 Mevlânâ ve Mevlevilik hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı: Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik İstanbul 1983. A. Gölpınarlı: Mevlevî Adab ve Erkânı, İstanbul 1963. A. Gölpınarlı: Mevlânâ Celaleddin. İstanbul 1985. Selçuk Eraydın: Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1994. Yaşar Nuri Öztürk: Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul 1997. Yaşar Nuri Öztürk: Mevlânâ ve İnsan, İstanbul 1993. Şefik Can: Mevlânâ, İstanbul 1996. (Şefik Can, Mesnevî mütercim ve şârihidir.)

Gölpınarlı devam ederek, yetmişaltı zaviye arasında Yozgat mevlevî zaviyesini de sayar.¹²³

Mevlevîhânenin yerinin neresi olduğu hususu tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Bugünkü Şeyh Necdî Mescidinin Yozgat Mevlevîhânesi olduğu rivayetleri vardır. Şeyh Necdî de hâliyle bu Mevlevihanenin son şeyhi olmaktadır. Rahmetli Ömer Faik Boran Bey, Şeyh Necdî'nin Tonusluoğlu Ömer Efendi'nin misafiri olduğunu söylemişti. Dr. Ali Şakir Ergin Bey, özel arşivinde bulunan bazı belgelerin ışığında (yayınlanamıştır) Şeyh Necdî'nin Mevlevihanenin son şeyhi olduğunun kesin olduğunu ifade etmiştir. Şimdilik bu hususu tevsik etmek mümkün olamamaktadır. Yozgat hükümet binasının karşısında olduğu da söylenmektedir.

Kesin olan hakikat şudur ki; yapısı itibariyle, konunun başında da anlatıldığı gibi, Mevleviliğin entellektüel bir karakter arzemesi, Mevlevihanenin de Yozgat'ta kurulmuş olması, zamanın Yozgat'ının kültürel atmosferini tahlil noktasında bir fikir verir sanıyorum.

a- Dergahın Vakıfları

Mevlevî tarikatı dedegânından Konyalı Şeyh el Hâc Salih Sabri Dede Efendi b. Hasan tarafından yaptırılan dergâh, Yozgat hükümet binasının karşısında bulunuyordu.¹²⁴ İnşâ tarihi bilinmeyen dergâhın elde bulunan vakfiye sureti tarihi olan H. 21 Cemaziyelevvel 1326/M. 21 Temmuz 1908'den önce yaptırılmış olması gerekir.

Dergahın vakıfları banisi Şeyh Salih Sabri Efendi tarafından H. 21 Cemaziyel-Evvel 1326/M. 21 Temmuz 1908 tarihinde vakfedilen 500 kuruştan meydana geliyordu. Vâkîfın şartlarına göre mezkur para, vakıf mütevellisi tarafından ihtiyacı olanlara yıllık %15 hesabı ile istirbâh olunup, gelirinin 1/4'i dergahta postnişi-i irşad olan zâta, yarısı mezkur dergaha âyende ve revende için it'am-ı taam masraflarına veriliyor, kalan 1/4'i ise asıl paraya zam olunuyordu. Vakfın tevliyet vazifesi, sağlığında kendi üzerinde olup vefatından sonra ise dergâh-ı şerifte postnişin olan zatlara meşruttu.¹²⁵

C-ÇATAK MAHALLESİ HALVETİ ZAVİYESİ

Halveti tarikatı Türk insanı ve toplumuna en fazla etki eden tarikatlardan biri, belki de etki alanının genişliği ve gücü bakımından birincisidir. Çeşitli şube ve kolları ile irşad halkasını genişleten bu tarikat, Yozgat

123 Abdülbaki Gölpınarlı; Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983. s. 334-335
Mevlevî Tekkeleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı; a.g.e. s. 330-364

124 Hamza Keleş; a.g.e. s. 122. Mevlevihanenin yeri ile ilgili olarak geçen bu ifade ile bir kısmı sözlü olan rivayetlerin uyuşup uyuşmadığı hususu şimdilik net değildir.

125 Hamza Keleş; a.g.e. s. 122

ve çevresinde büyük bir etki alanına sahiptir. Muhtelif tarikat disiplinleri açısından Yozgat ve çevresinde güçlü bir gelenek oluşturan Halvetilik, tesir alanının büyüklüğü açısından Şâbâniyye Şubesi¹²⁶ ve kurduğu sağlam tekke geleneği ile kendini göstermiştir. Bundan dolayıdır ki bilhassa şehir merkezinde diğer tarikatlerin yayılmasına imkan tanımamıştır.

Şâbâniyye şubesi, Çerkeşiyye kolunun pek mühim bir tekkesi olan Hacı Ahmed-i Veli Tekkesi ile birlikte, Çatak Mahallesi Halveti Zaviyesi de bu geleneğin önemli köşe taşlarındandır.

Çatak Mahallesi Halveti Zaviyesi, Yozgat'ın Yukarı Çatak Mahallesi, Alacalıoğlu Camii ve bugünkü Alacalıoğlu İlkokulu'nun tahminen ikiyüz metre kadar kuzey tarafında bulunan bir Halveti Şâbâni Tekkesi'dir. Tekke "Küçük Şeyh Efendi"nin tekkesi olarak da meşhur olmuştur.

Bu tekkenin, eş Şeyh el Hac Hüseyin Efendi b. Mustafa'nın nukûdu vakfı olduğunu öğrendik, fakat bu vakıf kadına henüz ulaşmak imkânımız olmadı. Bu küçük kayıtle, tekke hakkındaki anektodların haricinde bilgilerimiz şimdilik sınırlıdır.

Tekkenin sadece haziresi ile tekke müstemilâtından olduğu söylenen ve hazirenin de bahçesinde olduğu küçük tek katlı ahşap bir bina bulunmaktadır. Bu bina bugün ev olarak kullanılıyor. Asıl tekkenin olduğu kısım bugün ortada yoktur. Yakın zamana kadar ayakta olduğu söylenen tekkenin durumu, çevre sakinleri tarafından halvethanelerinin durumu, bol miktarda ahşap dolap vardı, denilerek anlatılmaktadır. Bu kısmın yerinde apartman var. Bu da bize tekkenin güney, güney batı istikametinde genişlediğini gösteriyor.

Tam olarak tekkenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı hususunda bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Tekkede postnişin olan şeyhlerin bir dönemden sonra yerlerine halife bırakmadıkları, Hacı Ahmed-i Veli Dergahı şeyhi Muhittin-i Veli'nin halifelerinin tekkede şeyh olduğu yönünde de bazı bilgilere sahibiz. Hacı Ahmed-i Veli Dergâhı bânisi ve şeyhi Hacı Ahmet Efendi'nin Büyük Şeyh Efendi, diye meşhur olmasına karşılık , çok sonra, postnişin Muhyiddin Efendi'ye ise Küçük Şeyh Efendi denildiği, dolayısıyla tekkenin de "Küçük Şeyh Efendi Tekkesi" olarak meşhur olduğu söylenmektedir.

Tekke'nin haziresinde üç tane mezar taşı var. Hazirenin güneyinde bulunan ilk mezar, yumuşak sarı kesme taştan yapılmış olup, fevkalâde zariftir. Baştaşında Halveti tacı vardır.

126 Halvetilik ve şubeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sadık Vıcdanî: Tomar-ı Tûrûk-ı Âliyyeden Halvetiyye. İstanbul 1338. Süleyman Uludağ: Halvetiye, T.D.İ.A.C. 15. s, 393-395

Kitabesi:

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Merhum ve Mağfûrun leh

Eş-Şeyh el Hâc Hüseyin Efendi bi tarikat-ı Halvetî

Ruhu için el Fâtihâ

H. 1263 Safer (gün okunmuyor)/M. 1843

Güney tarafından ikinci sıradaki mezarın kitabesinden iki kişi olduklarını görüyoruz. Yine aynı şekilde yumuşak ve kesme taştan yapılan ve baştaşında Halveti tacı bulunan mezarın baştaşı kitabesi şöyledir:

Baş taşı kitabesi:

Huve'l -Hallâku'l-Bâkî

Bi Tarikât-ı Âliyye-yi Halvetiyye meşayihinden

Şeyh El Hâc Osman Safayi Efendinin Ruhı için el fâtiha

H. 1274 Şubat /M. 1857

Ayaktaşı kitabesi:

Hüve'l -Hallâku'l Bâkî

Merhûm ve mağfûrun leh

Bi tarikât-ı Âliyyeyi Halvetiyye meşâyihinden

Şeyh el Hâc Hüseyin Muhyiddin Efendi

Ruhi için El-Fâtihâ

Tarih okunmuyor. Alt alta yazılmış ...47 ve ...44 şeklindeki kısımlar okunabilmektedir.

Güney tarafından üçüncü ve giriş kapısı yanındaki mezar yine aynı şekilde yumuşak ve sarı kesme taştan yapılmıştır. Bir önceki mezar gibi, baş taşında Halveti tacı yok, kadın mezarı olduğu anlaşıyor. Mezartaşı kitabesi tamamen silinmiş durumdadır.

Tekke çeşitli dönemlerde, çeşitli adlandırılmalarla şöhret bulmuş, Küçük Şeyh Efendi diye meşhur, Hüseyin Muhyiddin Efendi'nin adına izafeten tekkeye, bir ara Muhyiddin Efendi Tekkesi denilmiş. Tekkenin Muhyiddin Efendi zamanında geliştiği söylenebilir, rivayetlerin bütünü gözönüne alındığı zaman...

Muhyiddin Efendi'nin mezar kitabesinin Osman Safayi Efendi'nin ayak taşında bulunması Onun her hâlükarda Osman Safayi Efendi'den sonra vefat ettiğini gösterir. Osman Safayi Efendi'nin vefat tarihi H. 1274/M. 1857 olduğuna göre Muhyiddin Efendi'nin mezar kitabesindeki okunmayan tarih kısmındaki tarihi belirten rakamı (...47) 1247 tarihi olarak okuyamayız. Bu tarih 1831'e denk gelir. Bu verilecek tarihin Osman Safayi Efendi'den sonra olması gerekmektedir. Aynı tarih H. 1347 olarak okunursa M. 1928'e denk gelir. Doğrusu da bu olur kanaatindeyiz. Bu vefat tarihi de elimizdeki Muhyiddin Efendi ile ilgili bilgilerle uygun-

luk arzeder. Çünkü yüzyılın başında Muhyiddin Efendi'nin hayatta olduğuna dair rivayetler pek güçlüdür.

Muhyiddin Efendi'nin Hacı Ahmed-i Veli Tekkesi banisi ve şeyhi Hacı Ahmed Efendi'nin halifelerinden olduğuna dair pek zayıf bir rivayet daha vardır. Muhyiddin Efendi'nin hilafeti ile ilgili diğer bir rivayette şeyhin, Hacı Ahmed-i Veli'nin ikinci oğlu ve kendisinden sonra dergahının şeyhi Muhyiddin-i Veli'nin halifelerinden olduğu yönündedir. Rivayetler tarih olarak uygunluk arzeder. Hacı Ahmed-i Veli'nin vefatı H. 1313/M. 1895, Muhyiddin-i Veli'nin vefatı H. 1327/M. 1909'dur. Ama kuvvetli rivayet daha önce de geçtiği şekliyle, şeyhin, Muhyiddin-i Veli'nin halifesi olduğu yönündedir.

Bunların da haricinde adı geçen şeyhin hilafetinin bu şekilde değil de başka bir yerden de olabileceği ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

Gayet tabii belge olmaması bizi rivayetlerden hareketle ipucu çıkarmaya götürüyor. Yazılı belgenin olmamasından dolayı, hem sözlü rivayetlerin de kendisinin bir kıymet ifade etmesi, hem de belge bulununcaya kadar, tarihi bir değer ifade ediyor olması gerçeği gözönünde bulundurulmalıdır.

Bozok İlmiye Tarihinde, kültüre ve memleket irfanına damgasını vurmuş bir ocak olan bu tekkenin haziresi, halen bir ziyaretgâhtır.¹²⁷

D- SADREDDİN EFENDİ TEKKEİ

İlmiye tarihimizde bir ayrıntı olarak yerini almış olan bu tekkeden rahmetli Ömer Faik Boran Bey'in bir ifşaatı sayesinde haberdar olduk. Yozgat'ın Yukarı Çatak Mahallesi'nde Alacaloğlu Camii'nin yanında bulunan, bugün artık bulunmayan medresenin, bir dönem tekkelik fonksiyonunu da beraber yürütmesinden kaynaklanan bir isimlendirmeye belirlenen tekkedir... Alacaloğlu Medresesi'nin dönemi itibariyle en şöhretli müderrislerinden olan Müderris Sadreddin Efendi'nin bir Nakşibendi Şeyhi olmasından dolayı, bu dönemde Alacaloğlu Medresesi, medrese fonksiyonunun yanında, ağırlıklı olarak bir tekke hüviyetini taşımaktadır. Bir dönem Sadreddin Efendi Tekkesi olarak meşhur olmuştur.

Alacaloğlu Medresesi'nin dolayısıyla Sadreddin Efendi Tekkesi'nin vakıf kaydına şimdilik rastlamak mümkün olmamıştır.

Sadreddin Efendi'nin hayatı ile ilgili bu küçük perakende malûmatın başka bir bilgiye sahip değiliz. Diğer kardeşlerinin de müderris olduğu ifade edilen Sadreddin Efendi'nin mezarının da nerede olduğu bilinmemektedir. Şeyh Sadreddin Efendi'nin tarikat silsilesi hakkında da bir bilgiye sahip değiliz.

Müftü-Müderris Mehmet Hulûsi Efendi'nin Yozgat Müftülüğü'ne başladığı yıllarda Sadrettin Efendi'nin vefat etmiş olması gerekir. Mehmet Hulûsi Efendi, 1920 yılında Yozgat Müftülüğü'ne İstanbul Bayezid Dersiamlığı'ndan naklen getirilmiştir. Sadreddin Efendi'nin cenaze töreninde Müftü Mehmet Hulûsi Efendi tarafından fevkalâde, güzel bir nutuk irad edilir. Sadreddin Efendi'nin örnek şahsiyeti, ilmi, fazileti övülür. Bundan dolayıdır ki Sadreddin Efendi, 1920 yılından sonra vefat etmiş olmalıdır.

Sayın Ahmet Ekici Bey tarafından bize verilen bilgiler arasında, Sadreddin Efendi'nin hayatı hakkında küçük ipuçları bulabilmekteyiz. Bağdat taraflarından geldikleri söylenen Sadreddin Efendi ve kardeşlerine Alacalıoğulları dendiğini, A. Ekici babaannesinin de Alacalıoğullarından olması dolayısıyla ondan naklen söylemiştir. Sadrettin Efendi'nin kardeşi, kendisi gibi aynı medresede müderris Nuri Efendi ve diğer kardeşi, Akdağ'da müderris Nurettin Efendi ile yine kendileri gibi müderris olan ve İstanbul'da görev yapan iki kardeşin daha olduğu ifade edilmektedir.

Bu küçük ipuçlarının haricinde bu konuları şimdilik belge ile tevsik etmekten maalesef mahrumuz.

İlmiye tarihimizde tekke-medrese ilişkisinin fevkalâde güzel bir uyununun Alacalıoğlu Medresesi'nde sergilenmiş olması ayrıca ele alınması gereken kaydadeğer bir özelliktir.¹²⁸

SONUÇ

Müesseseler medeniyetleri oluşturan, fevkalâde önemli detaylardır. Şehirler de medeniyetlerin dil, din, mimari, sosyal hayat, örf ve âdetler, sanat faaliyetleri gibi daha pek çok özelliği müesseseleri oluşturur, onlara şekil verir. Onun için şehir tarihlerinin tam olarak yazılabilmesi için, kültür tarihlerinin ayrıntıları ile ele alınması gereklidir.

Siyasi tarihle ilgili alanlarda pek çok eserin kaleme alınmasına vesile olan Yozgat'ın, bu zamana kadar ele alınmayan önemli, bir o kadar da zor olan bir konusunda çalışmamız, şehir kültürü tarihinin tam olarak yazılmasına küçük bir katkıda bulunmak isteğimizdendir.

İslâm-Türk kültür dairesinin pek önemli bir detayı olan medreseler ve tekkeler ile ilgili yaptığımız bu çalışmanın sonucunda pek çok özellik ortaya çıkmıştır. Herşeyden önce uçsuz bucaksız Anadolu Bozkırı'nın ortasında yer alan Yozgat'ın, tekke ve medrese ağı ile örülmüş olduğu görülmüştür. Müesseselerin toplumları şekillendirmedeki özelliği göz önüne alındığı zaman, bunun önemi anlaşılmış olur.

128 Özel Arşivimiz.

Bölgenin, Türkler tarafından fethedilmesinden sonra zaviyelerin, vakıf medeniyetimizin iskan ve kolonizasyon siyaseti sayesinde, Türk ve İslam mührünün vurulduğu bir yer olması gerçekleşmiştir.

Vakıf müesseselerimizin gücünün artarak sürmesi; bilahare medrese sisteminde kendini göstermiştir. Vakıflar etrafında kümeleşen ahali içtimâî, iktisadî ve kültürel açıdan fevkalâde önemli tesirler icra etmiştir. Bölgenin tarihi boyunca kurulan vakıfların bilhassa son dönemde “para vakfı” olduğu görülmüştür.

Bölgede çok sayıda kurulan zaviyeler, bölgemiz için ayrı bir öneme sahiptir. Dulkadirli döneminde bu önem çok daha fazla kendini hissettirmiştir.

Türk dîni tarihi açısından önemli bir Yesevî Şeyhi olan Emirci Sultan-ı Veli'nin zaviyesinin bu bölgede bulunması çok ayrı bir özellik olarak karşımıza çıkmıştır.

Bölgenin şehirleşme tarihinin başlaması ile birlikte, tasavvufi düşünce de güçlü müesseseleriyle varlığını hissettirmiştir. Bilhassa Halvetiliğin güçlü bir etkisi görülmüştür. Mevleviliğin pek taban bulamamış olduğu, göze çarpan ayrı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mimari tarihimiz açısından değer teşkil edecek, tekke-zaviye ve medrese binaları pek günümüze ulaşmamıştır.

Yozgat medreseleri ile ilgili bu zamana kadar sistematik çalışmaların olmayışı aynen tekkelerde gibi, bir zorluk teşkil etmekle beraber, köylerde ve şehir merkezinde çok sayıda medresenin olduğu görülmüştür.

Bölge halkının, kültürünün şekillendiği müesseseler olan medreseler ele alınırken, bilhassa Köseyusuflu Medresesi ve Kütüphanesi, Divanlı Medresesi ve Kütüphanesi, Demirli Medrese ve Kütüphanesi fevkalâde önemli eğitim müesseselerimiz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilhassa son dönemde medreselerin sayısı artmış, ıslahat teşebbüslerinin bir sonucu olarak kurulan Darü'l-Hilafe'ler, Yozgat'ta da kendini göstermiştir.

İdadî, rüşdiye, darül-muallimîn ve sıbyan mektepleri gibi müesseselerimiz konu dışı bırakılmıştır. Tamamı göz önüne alındığı zaman Bozok'un ilmiye tarihinin hayli zengin olduğu görülür.

Bilhassa son dönemde şehirleşmenin gerçekleşip beraberinde sosyal ve iktisadî refah seviyesinin artması ile bölge çok sayıda meşhur âlime ev sahipliği yapmıştır. Âlimlerin şöhretinin, medreselerin bânilerini ve medrese isimlerini gölgede bıraktığı görülmüştür.

Konuyla ilgili belge ve bilgi çok azdır. Bütün tespitlerimiz bu az bilgi ve belgeye dayandığı için haliyle eksiklikler olacaktır. Ama, tekkeler-zaviyeler ve medreseler isim olarak tespit edilmiş ve dağınık bilgiler bir araya getirilmiştir.

Genel anlamda medreselerin iyice bozulmaya yüz tuttuğu dönemde bile Yozgat medreseleri, M. Şakir Efendi'yi, M. Hulûsi Efendi'yi, Mısır'a giden ve M. Âkifin yakın arkadaşı olan A. İhsan Efendi'yi yetiştirmiş ve tarihteki yerlerini almıştır.

Ahmet İhsan Efendi, Mısır'dan Yozgat'taki dostlarına yazdığı bir mektubunda "Mısır'daki ulemayı gördükten sonra hocam M. Şakir Efendi'nin kıymetini ve ilmini şimdi daha iyi anlıyorum" demiştir.

Her ne kadar Yozgat uleması ve meşayihî eser yazmamış veya bize ulaşmamışsa da naklettiğimiz bu anekdot, Yozgat ulemasının ilmi seviyesini göstermeye kâfidir sanıyoruz.